

Hukukun Üstünlüğü Perspektifinden Uluslararası Ceza Yargısının Tarihsel Gelişimi

Cem Ümit BEYOĞLU

Arş. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı,
Antalya, Türkiye
cemumitbeyoglu@gmail.com (Sorumlu Yazar / Corresponding Author)

Makale Bilgileri

ÖZET

Makale Geçmişi
Geliş: 04.08.2023
Kabul: 23.10.2023
Yayın: 23.10.2023

Anahtar

Kelimeler:

Hukukun Üstünlüğü,
Yargı Bağımsızlığı,
Adil Yargılanma Hakkı.

Uluslararası ceza yargısının tarihsel gelişimi bağlamında kurulan mahkemelerin ve yapılan yargılamaların eleştirileri, sorunları ve bunlara yönelik yorumlar, uluslararası ceza adaletinin sağlanması açısından çok önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla Nürnberg yargılamaları ile başlayan sürecin devamında Eski Yugoslavya Mahkemesi ile Ruanda Mahkemesi'nin özelliklerinin ve içtihatlarının da değerlendirilmesi ve bu mahkemelere yönelik doktrin görüşlerinin de ortaya konulması, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin gelişimi bakımından önemli bir ihtiyaçtır. İlk olarak Nürnberg yargılamalarına yönelik, "galiplerin adaleti" ve "kanunsuz suç ve ceza olmaz" eleştirilerinin göz önünde bulundurularak UCM'nin şekillendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla uluslararası suç olarak UCM yargısına tabi tutulacak suçların tanımlarının, unsurlarının ve içeriklerinin düzgün bir şekilde düzenlenerek "kanunsuz suç ve ceza olmaz" ilkesine uygun şekilde yargılama yapılması sağlanmalıdır. Buna ek olarak, uluslararası topluma zarar verecek olan her muhtemel suçun uluslararası suçların düzenlenmesinde dikkate alınması ve böylelikle hiçbir uluslararası suçun cezasız kalmaması teminat altına alınmalıdır. Özellikle UCM'yi kuran Roma Statüsü'ne mümkün olduğunca çok devletin taraf olmasının sağlanması, uluslararası ceza yargısının meşruiyetinin artırılması bakımından son derece önemlidir.

Historical Development Of International Criminal Jurisdiction From The Perspective Of The Supremacy Of Law

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 04.08.2023
Accepted: 23.10.2023
Published: 23.10.2023

Keywords:

Supremacy of Law,
Independence of the
Judiciary, Right to a
Fair Trial.

In the historical development of the international criminal justice, criticisms, problems and interpretations on the established courts and proceedings has a significant place in terms of ensuring of international criminal justice. Therefore, in the continuation of the process that started with the Nuremberg trials, it is a necessity to evaluate the characteristics and case-laws of the Former Yugoslavia Tribunal and the Rwanda Tribunal and to reveal the doctrinal views on these courts for the development of the International Criminal Tribunal. First of all, the ICC should be shaped by taking into account the criticisms of "victor's justice" and "no crime and punishment without law" against the Nuremberg trials. Therefore, it should be ensured that the definitions, elements and contents of the crimes that will be subject to the ICC's judgment as an international crime should be properly regulated and trials be conducted in accordance with the principle of "no crime and punishment without law". In addition, it should be secured that every possible crime that will harm the international community is taken into account in the regulation of international crimes, so that no international crime goes unpunished. In particular, ensuring that as many states as possible become parties to the Rome Statute, which established the ICC, is crucial in terms of increasing the legitimacy of the international criminal justice system.

Atıf/Citation: Beyoğlu, C. Ü. (2023). "Hukukun Üstünlüğü Perspektifinden Uluslararası Ceza Yargısının Tarihsel Gelişimi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), s. 705-729.

"This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)"

Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. // This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

GİRİŞ

Uluslararası ceza yargısı, silahlı çatışmalar sırasında işlenen suçların yol açtığı kayıpların büyüklüğünden dolayı uluslararası adaletin ve güvenliğin sağlanması açısından önemlidir. Zira uluslararası ceza yargısı nezdindeki sorumluluk, devlet yöneticilerinin keyfi şekilde eylem ve işlem gerçekleştirmelerini engelleyebilecektir. Özellikle otoriter siyasi iktidarlar tarafından gerçekleştirilen eylem ve işlemler, ulusal hukuk düzenlerinde denetlenemez veya sorgulanamaz olabilmektedir. Buna karşın ilgili siyasi iktidar sahipleri, uluslararası sorumluluğun varlığının bilincinde olarak insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne uygun politikalar yürütme gereği hissedecektir. Bilindiği üzere uluslararası hukukun sükreleri devletler, uluslararası örgütler ve devlet niteliği kazanamamış insan topluluklarıdır. Ancak özellikle II. Dünya Savaşı ve Nazi zulmü, uluslararası topluma bireylerin uluslararası barışa, güvenliğe ve insan haklarına ne oranda zarar verebileceğini göstermiştir. Uluslararası alanda bireyler tarafından işlenen suçlara ilişkin tek çözümün uluslararası bir ceza yargısı olduğu gerçeği ortadadır. 1933 yılında iktidara gelmesiyle başlayan Nazi zulmü ve 1939 yılında başlayıp 1945 yılında sona eren II. Dünya Savaşı ardından kurulan Nürnberg Mahkemesi, somut anlamda uluslararası alanda bireysel sorumluluğun yer aldığı ilk yargılamaların yapıldığı mahkemedir. Nürnberg yargılamaları, her ne kadar hukukun üstünlüğüne ilişkin ilkelere aykırılığıyla eleştirilmiş olsa da Nürnberg yargılamalarının uluslararası ceza hukukuna teşkilat, hukuk ilkeleri ve içtihat anlamında katkısı inkar edilemez. Bununla beraber Nürnberg yargılamalarının olumlu ve olumsuz yönlerinin değerlendirilmesi de uluslararası ceza yargısının gelişiminin başlangıcı olması açısından zorunlu olmaktadır. Zira bu yargılamaların olumsuz yönlerinden ders çıkarılması ve olumlu yönleri açısından yararlanılması gerekli birer ihtiyaçtır.

Nürnberg yargılamaları kapsamında Mihver devlet yöneticilerinin yargılanmasının mahkemenin tali işlevi olduğu şüphesizdir. Bu mahkemelerin asıl önemi, uluslararası ceza hukukuna dair ilk ve çok önemli bir adım olmasıdır.¹ Nürnberg yargılamaları sonrasında Yugoslavya topraklarında yaşanan olaylara ilişkin olarak kurulan Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi ile yakın tarihlerde Ruanda'da işlenen suçların yargılaması amacıyla kurulan Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi de uluslararası alanda bireysel cezai sorumluluk açısından değerlendirilmesi gereken kurumlardır. Zira teşkilat anlamında benzer olan bu iki mahkemenin de içtihatları çerçevesinde uluslararası ceza hukukuna sağladıkları katkılar çok önemlidir. EYUCM özellikle Tadic Davasına ilişkin kararında uluslararası suçlar ve hukukun üstünlüğü hususunda yapmış olduğu değerlendirmelerle yeni gelişmekte olan uluslararası ceza yargısına yol göstermiştir. Ruanda Mahkemesi ise soykırımı teşvik edici propagandanın dahi uluslararası bireysel cezai sorumluluğu doğuracağını göstermesi yönüyle, uluslararası ceza yargısına önemli katkıda bulunmuştur. Ayrıca bu iki mahkeme, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar kapsamında cinsel suçların da nasıl değerlendirileceği konusunda önemli değerlendirmelerde bulunmaları açısından uluslararası ceza yargısına önemli bir içtihat kaynağı sunmuşlardır.

¹ Poroy, Nazım. *Nürnberg Davası*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1948, s. 89.

Çalışma, uluslararası ceza yargısının tarihsel gelişimi temelinde ortaya çıkan olumlu ve olumsuz noktalar doğrultusunda modern dünyada uluslararası ceza yargı organı olan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin mevcut özellikleri bağlamında hukukun üstünlüğü çerçevesinde olası sorunları ortaya koymak ve mümkün olduğunca çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Zira uluslararası alanda devlet yöneticilerinin de uluslararası hukukun temel amacı olan uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına aykırı hareket etmesinin önlenmesi ve gerçekleşen ihlallere ilişkin gerekli yargılamaların yapılarak uygun yaptırımın uygulanması oldukça önemlidir. Anılan mahkemelere ilişkin gelişmelerin ele alınmasından önce hukukun üstünlüğü kavramı değerlendirilecektir. Nitekim söz konusu gelişmelerin hukukun üstünlüğü perspektifinden incelenmesi, çalışmanın temel amacı olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda hukukun üstünlüğü ilkesi kapsamında yer alan temel unsurlar ve güvencelerin ortaya konması amaçlanmaktadır. Ancak deyim yerindeyse yüzyıllardır içeriği tartışılan hukukun üstünlüğü ilkesinin tüm ayrıntılarıyla incelenmesi çalışmanın amacını ve kapsamını oldukça aşacağı için modern hukuk düzenlerinde geniş oranda kabul gören unsurlar ve güvenceler, çalışmayı ilgilendirdiği ölçüde ele alınacaktır.

I. HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ KAVRAMI

Hukukun üstünlüğü (*supremacy of law*) ilkesinin içeriğinin ortaya konulması aşamasında söz konusu ilkenin uzun zamandır tartışıldığını ve zamanla gelişen dinamik bir kavram olduğunu unutmamak gerekmektedir. Dolayısıyla hukukun üstünlüğü ilkesi, çalışma konusunu ilgilendirdiği ölçüde, yani uluslararası ceza yargısının tarihi gelişiminde önem taşıyan noktaların değerlendirilmesi bağlamında ele alınacaktır. Hukukun üstünlüğü ilkesine ilişkin tartışmalardan ziyade, geniş anlamda kabul gören unsurlara değinilecektir.² Gerek hukukun üstünlüğü gerekse de hukuk devleti kavramları açısından genel ulusal anlamda devletlerin kullandığı yetkiler anlaşılabilir ise de çalışmanın konusu bağlamında uluslararası bir yargı yetkisi ele alınacağı unutulmamalıdır. Buna karşın uluslararası yargı yetkisi de özü niteliğiyle bir yargılamayı içerdiği için hukukun üstünlüğü ilkesi kapsamında yer alan güvencelerin geçerli olması gerektiğinde bir şüphe bulunmamaktadır.

Hukukun üstünlüğü ilkesinin hukuka bağlılık, yetkide hukukilik, hukukla sınırlılık, hukuk önünde hesap verebilirlik, hukuk güvenliği, bağımsız ve tarafsız bir yargı, hukuk önünde eşitlik, hukukun uygulanmasında adalet, hukuki belirlilik, usuli ve yasal açıklık şeklinde temel unsurlardan oluştuğunu belirtmek mümkündür. Hukuka bağlılık kavramı, kullanılan kamusal yetkilerin gerek pozitif hukuk kurallarına gerekse de bu kuralların dayandığı genel hukuk ilkelerine bağlılığı ifade etmektedir. Ayrıca hukuka bağlılık ilkesinin bir boyutu da keyfilik yasağıdır.³ Nitekim keyfilik hukuk üstünlüğü açısından önemli bir sorun olduğu muhakkaktır.

² Hukukun üstünlüğü ilkesi ile ilgili tüm tartışmaları ele almak ve bunlara yönelik çözüm önerisi sunmak çalışmanın temel amacı olmadığı gibi çalışmanın kapsamını da oldukça aşacaktır. Bu bağlamda hukukun üstünlüğü kavramı ile ilgili doktrinde ileri sürülen görüşler, tarihi gelişimi veya hukuk devleti (*Rule Of Law*) ile ilişkisi gibi oldukça tartışmalı noktalardan ziyade çalışma konusunu ilgilendiren ve geniş anlamda kabul gören önemli unsurların ele alınacağı vurgulanmalıdır.

³ Eren, Abdurrahman. *Anayasa Hukuku Dersleri*, 4. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2022, s. 421-422.

Zira keyfilik, hukuka tabi olan kişilerin özgürlüğünü yok etme riskini taşımaktadır.⁴ Yetkide hukukilik bağlamında hiçbir kişi veya organın hukuktan kaynaklanmayan bir yetkiyi kullanması mümkün değildir. Hukukla sınırlılık ilkesi uyarınca kamusal yetki ve görevlerin hukukun belirlemiş olduğu sınırlar çerçevesinde kullanılması gerekmektedir. Hukuk önünde hesap verebilirlik ilkesine göre kamusal yetki kullanan tüm organ, kurum ve kişiler, yargı denetimi kapsamında hesap verebilir olmalıdır. Söz konusu yargı denetimi uyarınca alınan tüm kararlara gecikmeden uyulmalı ve yargı denetimi ile kamu kurumlarının takdir yetkisi arasındaki sınır korunmalıdır. Hukuk güvenliği ilkesi; hak arama özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, masumiyet karinesi, kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesi, kanuni hakim güvencesi, ceza kanunlarının geçmişe yürümemesi, hukuka aykırı delillerin kullanılmaması, ceza sorumluluğunun şahsi olması, ceza yargılamasının aleni olması hakkı, kanun önünde eşitlik sağlanması ve hukuki belirlilik ilkesi gibi güvenceleri içermektedir.⁵ Hukuki belirlilik ilkesi ise hem kamusal eylem ve işlemlerin hem de genel hukuk kurallarının ulaşılabilir, öngörülebilir ve açık olmasını gerektirmektedir. Hukuk güvenliği bağlamında geçmişe etki yasağı söz konusudur. Bu bağlamda hukuk kuralları, yürürlüğe girdikleri tarih ile yürürlükten kalktıkları tarih arasındaki sürede meydana gelen olaylara uygulanır ve bir kural yürürlüğe girmesinden önce meydana gelen olaylara uygulanamaz.⁶

Hukukun üstünlüğü ilkesinin ceza sorumluluğuna ilişkin güvenceleri ve adil yargılanma hakkını kapsadığını vurgulamak gerekir. Bu bağlamda suçta ve cezada kanunilik, ceza sorumluluğunun şahsiliği, kusur sorumluluğu, kanunu bilmemenin mazeret sayılmayacağı, cezaların bireyselleştirilmesi, *non / ne bis in idem* (aynı fiile çifte cezalandırma yasağı) ve genel müsadere yasağı şeklindeki güvenceler ceza sorumluluğuna ilişkin ilkeler kapsamında değerlendirilmelidir.⁷ Adil yargılanma hakkının unsurları ise temel anlamda: mahkemeye erişim hakkı, kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız mahkemede yargılanma hakkı, hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, masumiyet karinesi, aleni yargılanma ve aleni hüküm hakkı, makul sürede yargılanma hakkı ile suç isnat edilen kişinin asgari hakları şeklinde ifade edilebilir. Hakkaniyete uygun yargılanma hakkı; silahların eşitliği ilkesi, çelişmeli yargılama ilkesi, yargılamaya etkili katılım ve duruşmada hazır bulunma hakkı, susma ve kendini suçlayıcı delil sunmaya zorlanmama hakkı, delillere ilişkin temel kurallar ile gerekçeli karar hakkı şeklinde güvenceleri içermektedir. Delillere ilişkin temel kurallar; delillerin duruşmada sunulması ve tartışılması, hukuka aykırı delil yasağı, delile ulaşma ve yorum yapma hakkı, tanık veya bilirkişi dinlenmesi yönündeki talepler ile delilin değerlendirmesi şeklindeki hususlara ilişkin güvencelere yöneliktir. Sanık hakları olarak da nitelendirilen suç isnat edilen kişinin asgari hakları ise suçlama hakkında bilgilendirilme, savunma için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olma, kendi kendini savunma veya avukat yardımından

⁴ Keyfilik kavramı; kamusal kararların, kararları veren kişinin değerlendirmesine bağlı olarak kararı vermenin veya vermeyenin tümüyle kararı veren kişinin elinde olması şeklinde kısaca ifade edilebilir. Çebi, Sezgin Seymen. *Anayasalcılık ve "Politik Olan"*, Adalet Yayınları, Ankara, 2021, s. 326.

⁵ Eren, s. 422-428.

⁶ Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2019, s. 220-221; Özenç, Berke. *Hukuk Devleti*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 304-306.

⁷ Şen, Ersan. *Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2009, s. 35-49.

yararlanma, tanık dinletmede hak eşitliği ve tanığı sorgulama ile ücretsiz tercüman yardımından yararlanma şeklinde güvenceleri kapsamaktadır.⁸

II. NÜRNBERG YARGILAMALARI

II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra, Alman ve Japon savaş suçlularını yargılamak üzere kurulan Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemeleri, uluslararası ceza yargısı tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Zira bu mahkemeler, uluslararası alanda bireysel sorumluluğun ele alınması temelinde oluşan uluslararası ceza yargısının ilk örnekleri niteliğindedir.⁹ İki uluslararası mahkeme de aynı sürecin sonucunda kurulmuş olması sebebiyle, “Nürnberg Yargılamaları” ifadesi her iki mahkemenin de faaliyetlerini kapsayacak şekilde kullanılacaktır.¹⁰ Nürnberg yargılamaları, uluslararası hukuk çerçevesinde bireylere de somut görevler yüklenmesinin uluslararası camiada kabul görmesi açısından ilk adım olması sebebiyle önem taşımaktadır.¹¹ Nürnberg yargılamalarında uygulanan kurallar, daha sonra kodifiye edilerek pozitif uluslararası hukukun birer parçası haline getirilmiştir. BM Genel Kurulu, 11 Aralık 1946 tarihinde 95(I) sayılı kararıyla Nürnberg kurallarını ve ilkelerini tasdik etmiştir.¹² Uluslararası Hukuk Komisyonu, 1950 yılında hazırladığı bir raporunda bu kuralları “Nürnberg İlkeleri” olarak somutlaştırmış ve teyit etmiştir.¹³

Nürnberg Mahkemesi kurulmadan önce, savaşın galip devletleri (ABD, Rusya, İngiltere ve Fransa) arasında savaş suçlularının akıbetleri konusunda yargılama veya “yargısız infaz” olasılıkları tartışma konusu olmuştur.¹⁴ Zira İngiltere Başbakanı Churchill,¹⁵ ABD Başkanı Roosevelt ve Hazine Bakanı Morgenthau¹⁶ düşman liderlerinin “kanun kaçağı” sayılmaları ve

⁸ Adil yargılanma hakkı unsurları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İnceoğlu, Sibel. *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, 4. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2013, s. 105-398; İnceoğlu, Sibel. “Adil Yargılanma Hakkı”, in: *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2013, s. 215-s284; Doğru, Osman / Nalbant, Atilla. *İnsan Hakları Sözleşmesi – Açıklama ve Önemli Kararlar*, I. Cilt, 2. Baskı, Legal Yayınları, İstanbul, 2013, s. 620-656.

⁹ Azarkan, Ezeli. *Nuremberg'ten La Haye'ye: Uluslararası Ceza Mahkemeleri*, Beta Yayınları, İstanbul, 2003, s. 118.

¹⁰ Önok, R. Murat. *Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s. 44.

¹¹ Clapham, Andrew. “Karmaşıklık, Suç Ortaklığı ve Tamamlayıcılık: Nürnberg Duruşmalarından Yeni Uluslararası Ceza Divanı'nın Şafağına Doğru”, in: *Nürnberg'ten Lahey'e Uluslararası Ceza Adaletinin Geleceği* (Ed. Philippe Sands, Çev. Hazal Ungan Çalışkan), Alfa İnceleme, İstanbul, 2016, s. 36; Azarkan, Ezeli. “Uluslararası Ceza Mahkemelerinde Savaş Suçları”, *Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*, S. 1, 2004, s. 59-60; Önok, s. 44.

¹² Önok, s. 45.

¹³ Azarkan, *Savaş Suçları*, s. 118, 192-193; 7 ilke halinde teyit edilen bu kurallarla ilgili ayrıntılı bilgi hakkında bkz. Tezcan, Durmuş / Erdem, Mustafa Ruhan / Önok, R. Murat. *Uluslararası Ceza Hukuku*, 3. Baskı, Seçkin Yayınları, İstanbul-İzmir, 2015, s. 275-276.

¹⁴ Azarkan, *Savaş Suçları*, s. 122-123.

¹⁵ Churchill, Mihver Devletlerin yöneticilerine “insafsız saldırıları herhangi bir özel coğrafya gözetmeyen” baş zanlılar olarak bakmaktaydı. İngilizlerin yargısız infaz fikri; kamuoyunu tatmin, Mihver devlet yöneticilerinin savaş suçu işlediklerine dair yeterli somut kanıt sağlanabileceğine ilişkin şüphe ve yargılamaların Alman Milliyetçiliği şovuna dönmesi kaygısı sebeplerinde dayanmaktaydı. Overly, Richard “Nürnberg Duruşmaları: Uluslararası Hukukun İnşası”, in: *Nürnberg'ten Lahey'e Uluslararası Ceza Adaletinin Geleceği* (Ed. Philippe Sands, çev. Hazal Ungan Çalışkan), Alfa İnceleme, İstanbul, 2016, s. 16-17; Churchill'e göre yargısal yola başvurmak tehlikeli ve uzun bir yoldu. Böyle bir yargılama, çok kapsamlı ve detaylı işlemlerin yapılmasını gerektiriyordu. Bu kapsamda, “yargısız infaz” sorunu hemen çözecekti. Önok, s. 39.

¹⁶ ABD'nin planına göre ise Ruhr ve Sahr Vadisi bölgelerindeki sanayi tesisleri ortadan kaldırılmalı, Almanya tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomiye sahip devlete çevrilmeli, Alman savaş esirleri Avrupa'nın tekrar inşasında zorla kullanılmalı, Nazi işbirlikçileri sürgüne gönderilmeli ve Nazilerin önde gelen liderlerinin görüldüğü yerde vurulmaları için galip devletlere yetki verilmeliydi. Önok, s. 39.

yakalandıkları yerde doğrudan infaz edilmeleri gerektiğini savunmuştur. Rusya (dönemin SSCB devleti) ise Alman liderlerin yargı önüne çıkarılmaları gerektiğini ileri sürmüştür. ABD Başkanı Roosevelt'in hayatını kaybetmesi sonrasında yerine geçen Truman'ın da bir mahkeme kurulmasını makul ve gerekli görmesinden dolayı Mihver devlet liderlerinin yargılanması konusunda hemfikir olunabilmiştir. Her ne kadar Rus savcılar, yargılamadan yana olsalar da söz konusu yargılamaların neticeleri önceden belli olan göstermelik davalar olduğunu düşünmekteydiler.¹⁷ Nürnberg ve Tokyo mahkemelerinin etkililik ve zorlayıcılık açısından başarılı kabul edilseler de meşruiyet açısından müttefikler arası bir mahkeme görüntüsü çizdiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda söz konusu mahkemeler, şekli anlamda bir uluslararası mahkeme veya askeri bir ceza mahkemesi niteliğinde görülmüştür.¹⁸

Mahkemelerin kuruluşundan önce yapılan bu tartışmalar, yargılamalar kapsamında mahkemelerin sanıklara bakış açısını göstermesi yönüyle önemlidir. Zira mahkeme kapsamında görev yapacak hakimler ve savcılar, ABD, Rusya, İngiltere ve Fransa devletleri tarafından seçilmiştir. Galip devletler olarak adlandırılan bu devletlerin yöneticilerinin mahkemelerde yargılanacak olan sanıklara karşı sahip oldukları bu bakış açısı, hukukun üstünlüğünün bir unsuru olan “*masumiyet karinesi*” açısından sorunludur. Zira sanıkların belirlenmesinde sergilenen keyfilik, bu sorunları açıkça göstermektedir. 1945 yılının Haziran ayında yeni bir sanık listesi oluşturulmasına ilişkin bir toplantıda İngiliz Başsavcısının “*Kendimize şu soruyu sormalyız: Mahkememizin başarılı sayılabilmesi için bu şahsa ihtiyacımız var mı? Cevap evet ise bu ismi yargılamalıyız.*” şeklindeki açıklaması, sözü edilen keyfiliğin bir örneğidir.¹⁹

Nürnberg yargılamaları kapsamında ilgi çekici bir nokta, sadece bireylerin değil bazı toplu yapıların da birer suç örgütü sayılarak suçlu kabul edilmesidir. Yargılamalarda Nazi partisi, Gestapo ve SS gibi liderlik makamları suçlu sayılmıştır. Bu doğrultuda bireyler, söz konusu örgütlenmelere geçmişte üye olmalarından dolayı yargılanabilmiştir.²⁰ Bir örgütün suçlu olduğunun tespiti bağlamında bu örgütün suç işleme amacıyla oluşturulması, üyelerinin bu amaç etrafında birbirleriyle bağlantılı olarak toplanmış olması ve örgütün kuruluş veya faaliyetlerinin de Statü kapsamında suç sayılan fiillerin işlenmesiyle ilgili olması gerekmektedir. Bu şekilde oluşan bir örgütün bu amacını ve faaliyetlerinin varlığını bilerek üye olmak dahi ayrı bir suçtur.²¹ Örgütlenmeler anlamında şirketlerin dahi yargılanması söz konusu olmuştur. Zira Farben şirketi müdürleri, savaş suçlarının işlenmesi kapsamında söz konusu şirketi bir vasıta olarak kullanmalarından dolayı suçlu bulunmuştur. Ayrıca yakın bir tarihte de köle iş gücü olarak kullanılan mağdurlar, Farben şirketinden tazminat talebinde bulunmuşlardır.²²

Nürnberg yargılamalarına yöneltilen eleştiriler ve bu yöndeki tartışmalar temelde iki ayrı soruna yöneliktir. İlk sorun, mahkemelerin gerek kuruluş ve teşkilatlanma gerek yargılanan sanıklar gerekse de işlevsel anlamda tarafsızlığı, yani “*galiplerin adaleti*” şeklindeki hususları

¹⁷ Overy, s. 16-17.

¹⁸ Başak, Cengiz. *Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s. 256.

¹⁹ Overy, s. 18.

²⁰ Clapham, s. 38.

²¹ Tezcan/Erdem/Önok, s. 273.

²² Clapham, s. 46.

kapsamaktadır. Diğer bir sorun ise yargılamalara konu olan suç ve cezaların kanuniliği meselesidir.²³ Söz konusu sorunları ayrı birer başlık altında değerlendirmek doğru olacaktır.

A. “Galiplerin Adaleti” Sorunu

Nürnberg mahkemelerinin II. Dünya Savaşı’nın galip devletleri olan ABD, Rusya, İngiltere ve Fransa tarafından kurulduğu daha önce vurgulanmıştır. Galip devletler arasındaki yargılamaya dair ilişki hem maddi hem de işlevsel anlamdadır. Zira Mahkeme’nin uygulayacağı ana metin olan Mahkeme Statüsü, bu dört devlet arasındaki bir anlaşmanın ürünüdür.²⁴ Mahkemenin kuruluşu, teşkilatı, suçlar ve cezalar ile usul kuralları bu dört devletin iradesi ile oluşturulmuştur. Ayrıca mahkemenin iddia makamı, dört devletin seçmiş olduğu savcılardan oluşmaktadır. Hakimler de aynı şekilde her devletin birer temsilcisinden oluşan bir heyet şeklindedir. Mahkemenin bu dört devlet ile olan bağlantısı temelinde yargılamalara “galiplerin adaleti” şeklinde birçok eleştiri yöneltmiştir.²⁵ Bu doğrultuda bu mahkemelerin gerçek amacının II. Dünya Savaşı’nda işlenen tüm suçların tespiti ve yaptırım uygulanması yoluyla objektif adaleti sağlamak değil, yalnızca mağlup olan devletlerin savaşa bağlantılı olan suçlarına yönelik olduğunu belirtmek gerekir.²⁶ Nitekim yenik düşen ve hatta tarafsız devletlerden dahi herhangi bir hakimin mahkemede yer almamasının mahkemenin bağımsız olmadığını göstermesi yönüyle eleştirilmiştir.²⁷

“Galiplerin adaleti” eleştirisinin bir diğer yüzü, hem davacı hem hakim olmak meselesi olarak da görülebilir. Zira işlenen suçlardan zarar gören devletler ile kuralları koyan, soruşturmayı yapan, hükmü veren ve cezayı infaz eden devletler de aynıdır.²⁸ Bu eleştirilerin yersiz olduğunu savunan bir görüşe göre, Mihver devletlerin savaş suçlularının işlediği suçlardan savaş sırasında tarafsız veya savaşa katılan tüm barış yanlısı devletler zarar görmüş sayılmaktadır. Böyle bir durumda da kelimenin tam anlamıyla tarafsız, daha doğrusu ilgisiz bir hakimin bulunmasının mümkün olmadığı ifade edilmiştir.²⁹ Bu bağlamda ifade edilmesi gereken bir diğer husus da Alman vatandaşlarının yargılandığı ve Alman topraklarında işlenen suçların kovuşturulduğu bir Mahkeme’yi kuran antlaşmada Almanya’nın imzasının bulunmamasının egemenlik haklarına aykırılık oluşturabileceği iddiasıdır.³⁰ Nürnberg Mahkemesi hakkında sözü geçen eleştiriler ışığında yapılması gereken değerlendirme, mahkemenin tarafsızlığının hakimlerin vatandaşlığında değil, şahıslarında aranması gerekliliğidir. Zira Mahkeme Başkanı da bu konuda hakimlerin yalnız hakkın ve adaletin üstün esaslarını göz önünde tutarak görevlerini korkusuz ve tarafsız olarak yapmak gibi temel bir yükümlülük altında olduğunu vurgulamıştır.³¹

²³ Poroy, s. 64; Azarkan, *Savaş Suçları*, s. 123.

²⁴ Eser, Albin. “Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Kurulması: Roma Statüsünün Ortaya Çıkışı ve Temel Özellikleri”, in: *Uluslararası Ceza Davanı*, (Yayın Hazırlayan: Feridun Yenisey), Arıkan Yayınları, İstanbul, 2007, s. 8.

²⁵ Azarkan, *Savaş Suçları*, s. 123.

²⁶ Tezcan/Erdem/Önok, s. 271, 278-279.

²⁷ Alibaba, Arzu. “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2000, s. 185

²⁸ Önok, s. 48-49; Tezcan/Erdem/Önok, s. 278; Poroy, s. 82.

²⁹ Poroy, s. 83.

³⁰ Tezcan/Erdem/Önok, s. 278; Önok, s. 48.

³¹ Poroy, s. 84.

Nürnberg yargılamalarının bir nevi “*galiplerin adaleti*” olduğu eleştirisinin bir diğer yönü de bu davaların hukuki bir mesele değil, siyasi birer dava olduğu düşüncesidir. Zira yargılamaların yapıldığı 1945 yılı döneminde Rusya, Amerika ve İngiltere’nin de masum olmadığı ve çok sayıda geniş çaplı savaş suçu işlediği, ancak sadece savaşı kaybedenlerin yargılandığı ifade edilmiştir. Bu eleştiriler kapsamında; Rusya ile Almanya arasındaki bir antlaşma ile altı Avrupa devletinin paylaşıldığının öngörüldüğü, Amerika’nın Japonya’ya atom bombası atmış olması ve İngiltere’nin de batı Avrupa şehirlerini yıkması gibi konular öne sürülerek bu devletlerin savaştan galip olarak çıktıkları için yargılanmadığı ifade edilmiştir.³² Ayrıca Amerika’da yaşayan 120 bin kadar Japon asil vatandaşın savaş sırasında evlerinden zorla nakledilip Batı Amerika’nın ücra köşelerindeki toplama kamplarına kapatılmaları ve haklarında herhangi bir suçlama olmamasına rağmen birçok yasal haklarının ellerinden alınması da bir diğer dikkat çekici noktadır. İngiliz hükümetinin Nazi sempatzmanı olduğundan şüphelendiği kişilere aynı şeyleri uyguladığı ve Rusya’nın ise 1939 yılında Polonya’ya girerek birçok yeri yağmaladığı ve talan ettiği ileri sürülmüştür.³³

Nürnberg yargılamalarının “*sanıklarının seçimi*” dahi sorgulanması gereken bir husus olarak önem taşımaktadır. Zira çok sayıda Mihver devlet yöneticisinin suçlanması kapsamında galip devletlerin askeri liderlerinin de hatalı olduğu iddiasının gündeme gelmesinden çekinilmiştir. İtalyan savaş suçlularının ismi iddianamelerde yer almakta iken, İtalya’nın “*potansiyel yeni bir müttefik*” olarak görülmesi sonucunda bu sanıklar İtalyan hükümetine teslim edilmiştir.³⁴ Alman bombardımanının suçlamalar arasından çıkarılması ve ekonomik suçlular olarak sanayici sermayedarlarının yargılanmaması da bu çekincenin sonucudur.³⁵

Mahkemenin siyasi örgütlenmeler dışında Almanya’nın savaş hedefini destekleyen Alman sanayicileri yargılaması da değerlendirilmesi gereken önemli bir husustur. Zira Nürnberg sanıklarından birisi, Krupp şirketinin sahibi Gustav Krupp von Bohlen und Halbach idi. Krupp von Bohlen’in yargılanması, Mahkeme’nin devletler, hükümet üyeleri, askeri yetkililer, partililer ve resmi kurumlardan ayrı olarak, özel sektörü de yargılaması örneği olması sebebiyle dikkat çekicidir. Ancak bu konuda başka bir önemli husus, Krupp von Bohlen’in yargılanamayacak derecede yaşlı ve hasta olmasından ötürü isminin iddianameden çıkarılması sonrasında yaşanmıştır. Söz konusu şirketin aile şirketi olmasından bahisle söz konusu sanığın iddianameden çıkarılmasından sonra, sanığın oğlu olan Alfried Krupp’un isminin iddianameye eklenmiş olması dikkat çekicidir. Bu işleme gerekçe olarak ise Alfried Krupp’un tesis müdürü olarak görev yapması ve şirket politikalarında idari anlamda aktif olarak görev almış olması gösterilmiştir. Eğer Alfried Krupp, iddianameye eklenmese idi tüm Krupp ailesinin dava dışı kalacağı ve bundan dolayı da Alman cephaneye üreticilerine yönelik bir hüküm verilmesi ihtimali kalmayacağı ileri sürülmüştür. Krupp ailesinin avukatları, yargılanan diğer sanıkların devlet adına hareket etmelerinden dolayı yargılanmalarına rağmen, devletle herhangi bir organik veya işlevsel bağı olmayan bir sanayicinin

³² Rusya, Amerika ve İngiltere’nin de savaş suçu işlediği ve yargılanması gerektiği eleştirisi hakkında bkz. Poroy, s. 95-99.

³³ Önok, s. 38.

³⁴ Galip devletlerin ittifak kurabileceklerini düşündüğü diğer tüm isimler de listeden çıkarılmaktaydı. Son durumda ise sadece Alman siyasi ve askeri liderlerinin yargılanmasına karar verilmiştir. Overy, s. 19.

³⁵ Finansal faaliyetleri politika ve savaştan ayrı tutma yanlısı görüşe göre finansal önderler “*fail*” değil, birer “*memur*”dur. Zira bu görüş kapsamında, Hitler’in silahlanmadan sorumlu bakanı Albert Speer’in bir savaş suçlusu değil, idareci olduğu ileri sürülmüştür. Bu doğrultuda da Speer, idam cezasından kurtulmuştur. Overy, s. 20-21.

yargılanmasının hukuka aykırı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık Mahkeme, Krupp ailesinin hukuki danışmanlık alamayacak kadar aciz küçük iş adamlarından oluşmadığını, birçok ülkeyle bağlantılı ve uluslararası ticari ilişkileri bağlamında dünyanın en büyük sanayi kuruluşlarından biri olduğunu ifade etmiştir. Uluslararası hukukun karmaşık yapısı kapsamında, sadece devletler değil, bireyler de gerek özel gerekse kamusal alandaki faaliyetlerinden sorumlu tutabilmektedir.³⁶

B. Kanunsuz Suç ve Ceza Olmaz İlkesi

Hukukun üstünlüğünün temel ilkelerinden biri olan “suç ve cezaların kanuniliği” ilkesine göre, herkes işlediği fiilin suç olduğunu bildiği bir fiili gerçekleştirirse nasıl bir ceza alacağını önceden öngörebilmelidir. Dolayısıyla Nürnberg yargılamalarını bu ilke açısından değerlendirirken de suç olarak kabul edilen fiillerin, işlenmesinden önce herhangi bir kanun tarafından suç olarak düzenlenip düzenlenmediği ele alınmalıdır. Her ne kadar barışa karşı suçlar anlamında devletleri sorumlu tutabilecek bazı anlaşmalar mevcut bulunsa da bireyleri bu suçlardan sorumlu tutacak bir düzenleme bulunmamakta idi. Savaş suçları açısından Lahey ve Cenevre Sözleşmeleri kapsamında birçok savaş suçu ve savaş kuralı düzenlenmiş olsa da bu fiillere yönelik bir ceza öngörülmemiştir. Soykırım suçu da içeren insanlığa karşı suçlar bağlamında, bu fiilleri suç olarak düzenleyen ve ceza öngören kuralların varlığından o zaman için bahsetmek zordur.³⁷ Nitekim sanıklardan Robert Ley, yargılanması istenen suçların önce iddianamede yer aldığını, ardından Mahkeme’nin kuruluş belgesiyle düzenlendiğini iddia ederek mahkemenin hukuki temelini reddetmiştir.³⁸ Mahkeme, bu ilkeye dayalı eleştirilere karşı savaş suçları için Lahey Sözleşmeleri’ne ve barışa karşı suçlar için 1928 Briand-Kellogg Paktı’na gönderme yapmıştır. Mahkeme ayrıca Nazi suçlarının cezasız bırakılmasının adaletle karşı gelmek olduğunu ifade etmiştir.³⁹

Nürnberg Mahkemesi Statüsü, savaş suçlarını savaş hukuku kuralları veya geleneklerinin ihlali fiilleri şeklinde tanımlamıştır. Bu bağlamda savaş suçları; adam öldürme, kötü muamele, köle ticareti, başka amaçlarla sivil topluluğun göçe zorlanması, denizlerde ele geçirilen veya işgal edilmiş bölgelerdeki kişilerin öldürülmesi, savaş esirlerine kötü muamelede bulunulması, rehinelere öldürülmesi, kamu ya da özel mülklerin yağmalanması, askeri gereklilik olmaksızın köy ve kasabaların yağmalanması veya yıkımı fiillerini kapsamaktadır. Buna karşın Statü’de savaş suçlarının söz konusu fiillerle sınırlı tutulmadığının belirtilmiş olması da dikkat çekicidir.⁴⁰

1945 yılında Nürnberg yargılamaları kapsamında Mihver devlet yöneticilerinin yargılanması suretiyle uluslararası adaletin temin edilmesi için bu ilkedan vazgeçilmesi veya bu ilkenin feda edilmesi dahi öne sürülmüştür.⁴¹ Uluslararası alanda söz konusu suç ve cezaları düzenleyen bir kurala gerek olmadığı, zira cezaların sadece adli bir silah olmadığı, devletlerin

³⁶ Clapham, s. 38-42.

³⁷ Poroy, s. 75-79.

³⁸ Overy (n 15), s. 27.

³⁹ Schabas, William A. *Uluslararası Ceza Mahkemesine Giriş*, (Çeviren: Gülay Arslan), 2. Baskı, Legal Yayınları, İstanbul, 2007, s. 21.

⁴⁰ Uysal, Gizem. *Nürnberg Mahkemesi’nden Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne Savaş Suçları*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 74.

⁴¹ Nürnberg Mahkemesinin “özel bir vaka” olarak değerlendirilmesi gerektiğinden bahisle, bu ilkedan bilerek ve istenerek vazgeçildiği ifade edilmiştir. Overy, s. 28.

dayanağı olan kurumların da korunmasını sağladığı ifade edilmiştir. Cezaların bu işlevinden dolayı bu kadar sıkı bir ilkeye tahammül edilemeyeceği belirtilmiştir. Uluslararası hukuk kurallarının yeni oluşmakta olduğundan bahisle, fiiller ve neticeleri de unsurları ortaya çıktıkça kuralların uygulanmasının mümkün olacağı ifade edilmiştir. Yargılamaları savunan başka bir görüş ise Nazi Almanyası'nın bu ilkeyi kaldırmış olduğunu, “*kanunsuz ceza olmaz*” kuralını “*cezасız suç olmaz*” şeklinde değiştirdiğini ve Nazilerin kıyas yoluyla yazılı olmayan suçları kabul ettiğini ileri sürmüştür.⁴²

Nürnberg savcılığı bir raporunda; Mihver devlet yöneticilerinin işledikleri suçların “*Kabil zamanından beri suç*” olarak görüldüğünden bahisle eylemlerin sanıklar tarafından işlendiği anda cezai nitelikte olduğunun bilindiği ileri sürmüştür.⁴³ Başka bir görüş ise doğal hukuk görüşü kapsamında savaş suçlarının dünyaya verdikleri zararlardan ötürü “*kanunsuz suç ve ceza olmaz*” ilkesinin himayesine sığınmalarına tahammül edilemeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁴ Zira Mahkeme dahi, kanunilik ilkesine yönelik itirazları pozitivist bir yaklaşım yerine, amaçsal yorum doğrultusunda doğal hukuka dayanarak reddetmiştir.⁴⁵ Doktrinde Poroy; “*kanunsuz suç ve ceza olmaz*” ilkesinin göz ardı edilmesini, hatta feda edilmesini ileri süren bu görüşlere karşı “*İster milli, ister milletlerarası olsun, adalet bu ana kaideyi ihmal ettiği gün bir zulüm aleti haline dönüşmeye mahkumdur. Kanunsuz suç ve ceza olmaz kaidesi, asırların ürünü olan ve kıymetli bir çok tecrübelerle anlaşılmuş bulunan bir kaidedir. Bugünkü ızdırabın bütün kaynağı, insanların kaderini elinde tutan bazı adamların, yani devlet adamı denen şahısların bir araya gelerek ve bazı noktalarda gereken fedakarlığı da göze alarak gelecekte savaş denen büyük afetin gerçekten önüne geçebilecek kuvvetli bir etmen olan milletlerarası adaleti kurabilmek konusunda gösterdikleri acizdir.*” şeklinde değerlendirmesi ile “*kanunsuz suç ve ceza olmaz.*” ilkesini savunmuştur.⁴⁶

Nürnberg Mahkemelerinin yargılama ve kararları, doğrudan pozitif uluslararası hukuka dayanmasa da yargılamaların en azından örf ve adet şeklinde ortak kabul görmüş mevcut uluslararası hukuk kurallarına uygun yürütülmüş olması da göz ardı edilmemelidir.⁴⁷ Ayrıca Nürnberg yargılamalarının uluslararası adaletin zaferinin simgesi olarak görülmesi ve insanlık için bir ders niteliğinde görülmesi gibi katkıları da vardır.⁴⁸ Ayrıca gerek Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi gerekse de Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi kararlarında belli bir ölçüde Nürnberg içtihatlarının göz önüne alındığını ve verilen kararlarda birçok atıf yapıldığını da vurgulamak gerekir.⁴⁹ İleri sürülen tüm eleştirilere karşın Nürnberg ve Tokyo Mahkemelerinin uluslararası suçların kabul edilmesi, bireylerin uluslararası nitelikli cezai yargılama yetkisine sahip bir organ tarafından cezai sorumluluklarının tescil edilmesi ve sürekli bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasının sağlanması bakımından oldukça önemli olduğu kabul edilmelidir.⁵⁰

⁴² Poroy, s. 80.

⁴³ Overy, s. 28.

⁴⁴ Poroy, s. 81.

⁴⁵ Tezcan/Erdem/Önok, s. 277.

⁴⁶ Poroy, s. 81.

⁴⁷ Önok, s. 46.

⁴⁸ Tezcan/Erdem/Önok, s. 274-276.

⁴⁹ Başak, s. 255.

⁵⁰ Aksar, Yusuf. *Evrensel Yargı Kuruluşları*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007, s. 134.

III. ESKİ YUGOSLAVYA ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ

Nürnberg yargılamalarından yaklaşık elli sene sonra kurulan Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi ile Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, uluslararası ceza hukukunun kapsamını daha da genişletmiştir. Zira bu mahkemelerin kurulduğu dönemde uluslararası suçlara ilişkin ayrıntılı düzenlemeler içeren 1948 Soykırım Sözleşmesi ile 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve bu sözleşmenin 1977 tarihli Ek Protokolleri mevcuttur.⁵¹ Bu kaynaklar kapsamında soykırım suçu, insanlığa karşı suç kategorisine alınmış ve silahlı iç çatışmalar da uluslararası sorumluluğa dahil edilmiştir.⁵² Sadece belli başlı devletler tarafından değil, çok sayıda devletin üyesi olduğu BM'nin temel organı olan BM Güvenlik Konseyi tarafından kurulan bu Mahkemelerin Nürnberg mahkemelerine göre daha geniş bir meşruiyet temeline sahip olduğu belirtilmelidir.⁵³

Tadic Davası sanığı, EYUCM'nin öncelikli yargı yetkisinin devletlerin ulusal yargı yetkisini ve egemenliğini ihlal ettiğini ileri sürmüştür.⁵⁴ Mahkeme, uluslararası suçların ulusal mahkemelerde bir noktadan sonra sıradan bir suçmuş gibi görüleceğini ve davaların titizlikle görülmemesi riski olacağını ifade etmiş ve bu talebi reddetmiştir.⁵⁵ Aynı davada, Mahkeme'nin 1966 tarihli Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde öngörüldüğü şekilde kanunla değil, BM Güvenlik Konseyi kararıyla kurulduğu itirazı da öne sürülmüştür.⁵⁶ Bu noktada, BM Güvenlik Konseyi'nin Mahkeme'yi daha kabul edilebilir bir yol olan antlaşma yerine bir kararla kurmasının sebeplerinin ele alınması gerekir. Konsey'in bu tercihinin birinci sebebi, konsey kararının antlaşma yapılmasına göre daha hızlı ve kolay bir süreçle alınma imkanıdır. Zira antlaşma yapmanın ayrıntı isteyen ve zaman alan zahmetli bir çalışma olduğu düşünülmüştür. Diğer bir sebep ise Güvenlik Konseyi kararlarının BM Şartı'nın

⁵¹ Değinen iki sözleşme arasındaki bir farka da değinmek gerekmektedir. Cenevre Sözleşmesi'nde herhangi bir coğrafi sınırlama yoktur. Dolayısıyla örneğin eğer bir kimse, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin ağır biçimde ihlaline sebep olan hareketi Fransa'da yapar ve yetkililer tarafından Birleşik Krallık'ta bulunursa bu kişi İngiliz Mahkemelerinde yargılanmak veya ilgili bir diğer ülkeye teslim edilmek üzere aranmalıdır. Bu bakış açısı, modern dünyada devletlerin nerede işlendiğine bakılmaksızın suç fiilini yargılama hakkı olarak ifade edilen “*Evrinsel Yargı Yetkisi*” anlamında genişlemiştir. Sands, Philippe. “Pinochet'den Sonra: Ulusal Mahkemelerin Rolü”, in: *Nürnberg'ten Lahey'e Uluslararası Ceza Adaletinin Geleceği* (Ed. Philippe Sands, Çev. Hazal Ungan Çalışkan), Alfa İnceleme, İstanbul, 2016, s. 76; 1948 Tarihli Soykırım Sözleşmesi, soykırım suçunu tanımlamış ve uluslararası bir suç olarak nitelendirmiştir. Ayrıca bu suçtan ötürü kişilerin sorumluluğunu kabul etmiş ve savaş veya barış zamanında işlenmesi halinde ulusal veya uluslararası mahkemelerde yargılanmasını öngörmüştür. Cenevre Sözleşmeleri ise kişilerin savaş hukukunu ihlal eylemlerinden ötürü yargılanmaları gerektiğini düzenlemiştir. Azarkan, *Uluslararası Ceza Mahkemeleri*, s. 60.

⁵² Schabas, s. 28; Clapham, s. 43; Tezcan/Erdem/Önok, s. 300; Azarkan, *Savaş Suçları*, s. 195-196.

⁵³ Eser, s. 8-9.

⁵⁴ EYUCM'nin Balkan Krizi esnasında sıradan bir er olarak görev yapan ve sadece daha yüksek bir rütbeye veya öneme sahip olmadığı için mahkeme önüne çıkarılabilen Balkan Dusko Tadic'i yargılama kararına yönelik birçok eleştiri mevcuttur. Zira bu gibi durumlar, savaş suçlarının yargılandığı davaların adaletin sadece bir kısmını oluşturduğu ve savaş suçlarının birçoğunun cezасız kalacağı eleştirilerinin temelini oluşturmaktadır. Tadic gibi yüzlerce varken sadece bir tanesini yargılamak, bu noktada “*piyango çekmek*” şeklinde nitelendirilmiştir. Booth, Cheerie. “Uluslararası Ceza Divanı'ndan Beklenenler ve Muhtemel Sorunlar: Yugoslavya ve Ruanda'dan Çıkarılan Dersler”, in: *Nürnberg'ten Lahey'e Uluslararası Ceza Adaletinin Geleceği* (Ed. Philippe Sands, Çev. Hazal Ungan Çalışkan), Alfa İnceleme, İstanbul, 2016, s. 143; Dusko Tadic, tam 132 ayrı suçtan sanık olup, soykırım dışında her türlü fiil kendisine isnat edilmiştir. Yargılama sonucunda 20 yıl hapis cezası almıştır. Önok, s. 79-80.

⁵⁵ Sands, s. 70.

⁵⁶ Alpaya, Gökçen. *Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 45.

VII. Bölümü uyarınca tüm üye devletler tarafından uyulması zorunlu iken, antlaşmaların sadece taraf devletleri bağlamasıdır.⁵⁷

Mahkeme, kanunilik konusundaki itiraza karşılık, uluslararası bir ceza mahkemesinin kurulmasının bir grup hükümetin geçici hevesine bağlı olmadığını, böyle bir mahkemenin hukukun üstünlüğünü temel alması ve ilgili uluslararası sözleşmelerin sunduğu tüm garantileri içermesi halinde “*kanunla kurulmuş*” sayılacağını ifade etmiştir. Bununla beraber BM Güvenlik Konseyi’nin BM Şartı kapsamında bir uluslararası mahkeme kurma yetkisi vardır. Dolayısıyla Mahkeme’nin yetkisi onaylanmış ve BM Genel Kurulu, mahkemenin faaliyetleri için önemli kaynaklar sağlamıştır. Ayrıca Mahkeme, uluslararası alanda ve ulusal yargı organları tarafından da yaygın destek görmüştür.⁵⁸ Tadic Davası, savaş suçu işlemenin yanında, tecavüz suçundan da uluslararası ceza mahkemesinde ilk yargılamayı içermesi yönüyle de ayrıca önemlidir. Tadic’in Nürnberg yargılamalarından sonra, ağır insan hakları ihlallerinden dolayı bir uluslararası ceza mahkemesinde yargılanan ilk kişi olması ve tecavüz suçunun diğer savaş suçlarından ayrı olarak ele alınarak cezai yaptırıma tabi tutulması, uluslararası ceza yargısı açısından dikkate değer bir gelişmedir.⁵⁹

Mahkeme, ilk faaliyet yıllarında kuruluş amacını yerine getiremediği eleştirileri ile karşı karşıya kalmıştır. Zira uzun süre boyunca şüpheli bulunan kimselerden çoğu yakalanamamış ve özellikle Sırbistan ile Hırvatistan devletleri üstlendikleri işbirliği yükümlülüğünü yerine getirmemişlerdir. Mahkeme heyeti dahi, bunu bir ikiyüzlülük olarak adlandırmış ve söz konusu durumun devamı halinde BM Güvenlik Konseyi’ne başvurup mahkemenin kapatılmasını talep edeceklerini açıklamışlardır.⁶⁰ Bu sorunlu durumun değişmesini sağlayan en önemli gelişme, Sırp Cumhuriyeti’nde yaşanan iktidar değişikliğidir. Yeni Sırp yönetimi, Batı ile olan ilişkilerini sağlam tutmak amacıyla aranan savaş suçlularının yakalanması ve teslim edilmesi noktalarında çaba göstermiştir. Zira savaş sırasında işlenen katliam suçlarının hesabının yargı önünde verilmesi noktasında önemli bir husus, 29 Haziran 2001 tarihinde Federal Yugoslavya Cumhuriyeti Eski Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç’in mahkemeye teslim edilmesi olmuştur.⁶¹ Miloseviç ile ilgili düzenlenen iddianamede, sanığın politikaları ve planları neticesinde 740 bin Kosovalı Arnavut’un göçe zorlandığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda Miloseviç’in emri ve desteği ile Yugoslavya ordusu ve Sırp tarafında Arnavutlara ait birçok mülk imha edilmiş, birçok masum sivil insan katledilmiş ve Arnavutlara ait resmi belgeler tahrip edilmiştir. Bu olaylardan sorumluluğu nedeniyle Miloseviç’in savaş hukuku teamüllerini ihlal ettiği ve insanlığa karşı suçlar işlediği için yargılanması söz konusu olmuştur.⁶²

EYUCM’de görülen davalardan biri olan Furundzija Davası, cinsel saldırı suçlarının uluslararası ceza yargısındaki yeri açısından değerlendirilmesi gerekli bir davadır. Bu davaya konu

⁵⁷ Azarkan, *Savaş Suçları*, s. 129-130.

⁵⁸ Sands, s. 107-109; Tadic Davası’nda, Mahkemenin kuruluş ve dayanağına ilişkin ayrıntılı bilgi hakkında bkz. Gökçen, s. 41-51.

⁵⁹ Azarkan (n 11), s. 45-46.

⁶⁰ Tezcan/Erdem/Önok, s. 299.

⁶¹ Tezcan/Erdem/Önok, s. 300.

⁶² Miloseviç’in yargılandığı dava, izlediği politikalar ve itham edildiği suçlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Azarkan, *Savaş Suçları*, s. 186-188.

olay, Yugoslavya'daki çatışmalar sırasında tek bir kadının bir saldırgan tarafından defalarca tecavüze uğraması olayıdır. Söz konusu dava, işlenen tek bir cinsel saldırı suçunun dahi savaş suçu olarak yargılanabilmesini göstermesi yönüyle önemlidir. Sanık avukatları, ilginç bir savunma ile Mahkeme Başkanı Florence Mumba'nın daha önce BM Kadının Statüsü Komisyonu üyesi olarak yapmasından dolayı “*arka planda feminist ajandası*” olması sebebiyle cinsel saldırı ile ilgili davalarda tarafsız kalamayacağını ileri sürerek kararı temyiz etmişlerdir. Temyiz dairesi, halktan tarafsız ve konu hakkında bilgilendirilmiş birinin Yargıç Mumba'ya karşı ön yargıyla yaklaşmasının mantık dışı olduğunu belirtmiş ve bu savunmayı reddetmiştir. Mahkeme, hukukçular dahil herkesin bir geçmişi, uzmanlık alanı ve felsefesi olmasına rağmen, yargıç olarak atanan birinin ahlaki ve entelektüel bütünlüğünü de mahkemeye taşıyacağını, ancak gerisini taşımayıp bağımsız bir şekilde yargılama yapacağını vurgulamıştır. Bu bağlamda yargıçların belli bir konudaki uzmanlığı veya felsefi görüşünden bahisle yıpratılmaya çalışılmasının yanlış olduğu ortadadır.⁶³

EYUCM'nin uluslararası insancıl hukukun başlıca kurallarını onaylaması ve uluslararası teamül hukukunu daha belirgin hale gelmesini sağlayan değerlendirmeleri sayesinde savaş hukuku ve teamülleri kurallarının gelişmesi mümkün olmuştur. EYUCM'nin diğer bir katkısı, bireysel sorumluluğu içeren Cenevre ve Lahey Sözleşmeleri'nin uygulanmasını teşvik etmesidir.⁶⁴ EYUCM Statüsü, devlet başkanı ayrıcalığının uluslararası suçlar açısından geçersiz olması ve cinsel suçların yargı yetkisinde kabul edilmesi yönüyle etkinlik açısından olumlu noktaları içermektedir.⁶⁵

IV. RUANDA ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ

Ruanda davaları⁶⁶, uluslararası hukukun bir devletin resmi silahlı kuvvetlerinin parçası olmayan bireylere de uygulanacağını göstermiştir. Zira bu davalarda, bir köy muhtarının yetki bölgesindeki tecavüzlere göz yumması ve bir çay tarlası yöneticisinin ekim alanındaki sivillerin yakalanıp katledilmesine sessiz kalması, uluslararası sorumluluk için yeterli sayılmıştır. Alfred Musema, Ruanda'daki soykırım olayları döneminde bir çay fabrikasında müdür olarak görev yapmış ve Ruanda Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Musema'nın amiri olduğu işçilerin olaylara karışmasını veya saldırılarda kullanılan araçları almalarını engellemek yönünde üstüne düşen yükümlülüğü yerine getirmemiş olması, hüküm aşamasında ağırlaştırıcı sebep olarak değerlendirilmiştir. Zira Musema'nın amiri olduğu işçiler üzerinde hukuki (*de jure*) olmasa da fiili (*de facto*) hakimiyete sahip olduğu varsayılmıştır. Dolayısıyla Mahkeme, Musema'nın bir amir olarak cezai sorumluluğu bulunduğuna karar vermiştir.⁶⁷ Ruanda Mahkemesi'nin başarılı olduğu önemli bir nokta, eski başbakan Jean Kambanda, altı bakan, birçok eski bakan ve üst düzey

⁶³ Booth, s. 137-139.

⁶⁴ Azarkan, *Savaş Suçları*, s. 195.

⁶⁵ Alibaba, s. 189.

⁶⁶ Ruanda'da yaşananlar hakkında temel bilgiler vermek gerekirse, 1994 yılının Nisan ayından Haziran ayına kadar, yani 100 gün içerisinde en az 500 bin, fakat büyük ihtimalle 800 bin kişi öldürülmüştür. Bu kısa süre içerisinde halkın yaklaşık yüzde 10'u öldürülmüştür. Bu olaylardaki günlük öldürme oranı, Nazi Kamplarında yaşanan vahşetin bile 5 kat üstündedir. Önok, s. 82.

⁶⁷ Clapham, s. 45-46.

yöneticinin yargılanabilmiş olmasıdır. Zira bir uluslararası ceza mahkemesinde üst düzey yöneticilerin yargılanabilmesi ilgi çekici ve önemli bir başarıdır.⁶⁸

Ruanda’da yaşananlar, kadına yönelik cinsel şiddetin iğrenç bir ifşaat olduğunu ve “kadının vücuduna tecavüzün tüm topluluğa tecavüzü temsil ettiğini” göstermiştir. Ruanda’daki olaylardan ve Ruanda Mahkemesi’ndeki yargılamalardan çıkarılması gereken bir ders, cinsiyet ve cinsellik temelli suçların kovuşturulmasında kadın yargıçların görev almasının yararlı olacağıdır. Bu doğrultuda, Ruanda Mahkemesi’nde görülmüş olan Akayesu Davası’nın ele alınması gereklidir. Bir soykırım sanığının yargılanıp mahkum edildiği ilk uluslararası savaş suçu davası olan Akayesu Davası, ayrıca ilk defa alenen cinsel saldırı içeren soykırım suçunun ele alındığı yargılandığı ve tecavüzün de ilk defa insanlığa karşı suç sayıldığı dava olması hasebiyle çok önemlidir. Ruanda Mahkemesi’nin tek kadın yargıç olan Güney Afrikalı Pillay’ın sayesinde bu davanın hükmü, cinsiyet sorununa katkıda bulunabilmiştir. Yargıç Pillay’ın yargılamalarda ayrıntılı incelemesi neticesinde tanık, Akayesu’nun sorumluluğundaki Taba Komünü’nde başka genç kızlara da tecavüz edildiğini duyduğunu ifade etmiş ve bu durum ikinci bir tanık tarafından da doğrulanmıştır. Yargıç Pillay’ın çabaları sonucunda iddianame tekrar düzenlenmiş ve cinsel saldırı suçları da dava kapsamına alınmıştır. Yargıç Pillay’ın tanıkları sorgulayarak bu iğrenç cinsel saldırı detaylarını ortaya çıkarmaması halinde cinsel saldırı suçlarının yargılamaya dahil olmayacağı ortadadır. Akayesu Davası, uluslararası ceza yargısı kapsamında kadın yargıçların yer almasının cinsel saldırı mağdurları açısından ne kadar faydalı olduğunu kanıtlamıştır.⁶⁹ Nitekim cinsel suçlarla verilen zararlar; manevi yönden çöküntüye uğratma, yaşama isteğini yok etme ve yaşama hakkının ihlaline doğrudan neden olma şeklinde değerlendirilmektedir.⁷⁰ Mahkemelerde kadın yargıçların görev almasının hukukun üstünlüğü ilkesi ile doğrudan bir ilişkisi bulunmasa dahi cinsel suçlara ilişkin yargılamalarda maddi gerçeğe ulaşma amacı açısından önem taşıdığı ifade edilebilir. Bu husus dışında gerek Yugoslavya gerekse Ruanda yargılamalarında kadın yargıçların görev almasının cinsel suçların kovuşturulması bağlamında dikkat çekici neticeler doğurduğu da kabul edilmelidir.

Ruanda Mahkemesi Statüsü’nde uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda sivilleri kasten öldürme, toplu yok etme, köle etme, sürgün, hapis, işkence, tecavüz, ırkçı ve dinsel sebeplerle zulüm ve diğer insanlık dışı muamelelerin insanlığa karşı suç olarak düzenlenmiş olması önemli bir ilk olarak kabul edilmektedir.⁷¹ Ruanda Mahkemesi’nde görülen ve “*Medya Davası*” olarak anılan dava da soykırım propagandasının suç olması noktasında önemlidir. Dava kapsamında yargılanan sanıklardan biri olan Barayagwiza, diğer suçlarından başka RTLM televizyonu tarafından yapılan yayınlarda Tutsi kökenli kişilere karşı etnik ayrılığı desteklediği ve kışkırttığı iddiasıyla suçlanmıştır. Aynı davanın bir diğer sanığı Ngeze, editörlüğünü yaptığı gazete olan Kangura’da etnik nefreti destekleyen, Tutsilere yönelik yaygın cinayetleri, ciddi fiziki ve zihinsel zararları kışkırtan yayın materyallerine yer vermeye rıza gösterdiği suçlamasıyla itham edilmiştir. Bu materyaller; editörün yorumlarını, değişik gazetecilerin yazılarını, siyasal ve sosyal karikatürler ile suikast için hedef alınan bireysel bilgileri içermektedir. Yargılanan sanıklardan biri

⁶⁸ Tezcan/Erdem/Önok, s. 305-306.

⁶⁹ Booth, s. 133-136.

⁷⁰ Başak, s. 271.

⁷¹ Uysal, s. 96.

olan Nahimana da ulusal radyodaki programlarında Tutsi toplumuna karşı etnik nefret ve cinayetleri kışkırtmakla suçlanmıştır. Nahimana'nın yazdığı denemeler, kitaplar, makaleler ve doktora tezinde soykırımın ideolojik temellerini dile getirdiği de iddia edilmiştir. Nahimana, Mahkeme tarafından silah veya herhangi bir fiziksel silah kullanmadan binlerce masum sivilin ölmesine neden olmakla suçlanarak diğer iki sanık gibi ömür boyu hapse çarptırılmıştır.⁷²

Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri, kendilerini kuran otorite olan BM'nin baskısı ve yönlendirmesinin etkisi altında kaldığı için tabii hakim ilkesi ile suçta ve cezada kanunilik ilkesi gibi temel hukuk ilkelerine aykırı uygulamalardan dolayı eleştirisi konusu olmuştur. Ayrıca her iki mahkemenin de eşitlik ilkesine aykırılık, geçicilik, kişisel ceza sorumluluğunu sağlamakta yetersizlik ve caydırıcılık açısından da etkisizlik şeklinde sorunları olduğu ileri sürülmüştür.⁷³ Doktrinde iki mahkemenin yargılamaları ele alındığında bağımsız bütçe, personel, kolluk ve yönetimi olmayan mekanizmaların etkisiz olabileceği ve siyasi iradenin iş birliği olmaksızın yargı düzeninin tamamen işlevsiz kalacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda hiçbir devletin veya bireyin güdümünde olmayan, kuralları önceden belirlenmiş daimi ve bağımsız bir yargı organına ihtiyaç bulunduğu vurgulanmıştır.⁷⁴

V. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ

Uluslararası Ceza Mahkemesi ile ilgili hususlara girmeden önce insan hakları hukuku bağlamında uluslararası ceza usul hukuk kurallarına ilişkin ilkelerin ilk olarak Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemelerinin Statülerine dahil edildiğini belirtmek gerekir. Söz konusu ilkeler; adil yargılanma hakkı, aleniyet ilkesi, masumiyet karinesi, duruşmada hazır bulunma zorunluluğu, hukuki yardım veya avukata sahip olma hakkı, tanıklarla yüz yüze gelme hakkı vb. şeklinde ifade edilebilir.⁷⁵ Modern uluslararası ceza yargısı bağlamında Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin görev ve yetkilerini belirleyen temel hukuki düzenlemenin doktrinde Roma Statüsü olarak da adlandırılan Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü⁷⁶ olduğunu belirtmek gerekir. Temel hukuki dayanak olan Statü'yü tamamlayıcı nitelikte ve uluslararası ceza yargısı kapsamında ayrıntılı güvencelerin ve ilkelerin yer aldığı Usul ve Delil Kuralları,⁷⁷ Suç Unsurları,⁷⁸ Mahkeme Tüzüğü,⁷⁹

⁷² Elban, Hasan Kemal. "Ruanda'dan İnsanlığa Kalan Miras ya da Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Zevahiri Kurtarabilecek mi?", *Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*, S. 1, 2004, s. 115-116.

⁷³ Özel, Kadir Can. "Daimi Bir Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşuna Giden Yol", in: *Türkan Rado'nun Anısına Armağan* (Ed. Abuzer Kendigelen), On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2020, s. 1046.

⁷⁴ Sağlam, Abdi. "Uluslararası Yargılama Faaliyetleri Bağlamında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin Değerlendirilmesi", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, C. 20, S. 6, 2015, s. 589.

⁷⁵ Değinilen ilkelerin ayrıntıları Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemelerinin hakimleri tarafından hazırlanan Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri Usul ve Delil Kuralları'nda düzenlenmiştir. Aksar, s. 151.

⁷⁶ Orijinal ismi "*Rome Statute of the International Criminal Court*" olan Statü metni için bkz. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rome-Statute.pdf> (Erişim Tarihi: 15.10.2023).

⁷⁷ Orijinal ismi "*Rules of Procedure and Evidence*" olan Statü metni için bkz. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-02/Rules-of-Procedure-and-Evidence-Dec-2022.pdf> (Erişim Tarihi: 15.10.2023).

⁷⁸ Orijinal ismi "*Elements of Crimes*" olan Statü metni için bkz. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf> (Erişim Tarihi: 15.10.2023).

⁷⁹ Orijinal ismi "*Regulations of the Court*" olan Statü metni için bkz. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2022-11/Regulations-of-the-Court-11-2022.pdf> (Erişim Tarihi: 15.10.2023).

Savcılık Tüzüğü⁸⁰ ve Yargısal Etik Kodu⁸¹ isimli düzenlemelerin söz konusu olduğu vurgulanmalıdır.

Uluslararası Ceza Mahkemesi, uluslararası ceza yargısının tarihsel gelişiminde ortaya çıkan çeşitli hukuksal sorunlar ve eleştiriler göz önüne alınarak şekillendirilmiştir. Zira UCM, öncelikle Nürnberg yargılamalarına konu olan suçların belirsiz yapılarından kaynaklanan hukuki sorunları büyük ölçüde gidermiş ve insanlığa karşı suçların oluşması için silahlı çatışmayı şart olmaktan çıkararak daha geniş bir yargı yetkisine sahip olmuştur. UCM'ye göre insanlığa karşı suçlar; örgütsel politikalar doğrultusunda yaygın ve sistematik bir şekilde işlenen ve sivil nüfusu hedef alan cinayet, köleleştirme, tehcir veya nüfusun zorla yer değiştirmesi, uluslararası hukukun ihlaline yol açacak şekilde hapsedme, işkence, kötü muamele, zorla kaybetme ve ırk ayrımcılığı suçlarıdır. UCM'de sadece bireyler yargılanacak iken, devletler, siyasi örgütler ve şirketler aleyhine dava açma imkanı bulunmamaktadır.⁸² Buna karşın uluslararası hukukun uygulayıcısı üstün bir otoritenin bulunmamasının devletlerin hukuka aykırı fiillerinin engellenmesini zorlaştıracığı ifade edilmiştir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi'ne tanınan yargılamayı durdurma yetkisi açısından mutlaka bağımsız ve tarafsız olması beklenen bir yargı organının siyasi otoritelerle bağlantısı bulunan bir uluslararası örgüt tarafından denetlenebilmesi hukukun üstünlüğü ilkesi bağlamında kabul edilememektedir.⁸³ Nitekim Statü'nün 16. maddesi uyarınca BM Güvenlik Konseyi'nin sahip olduğu UCM'de görülmekte olan belli bir davayı belli bir süreyle durdurma ve açılmış olan bir soruşturmayı veya yeni bir soruşturmanın açılmasını belli bir süreyle erteleme yetkisi de uluslararası suçların soruşturulmasını veya kovuşturulmasını bloke etme riskini içermektedir. Bu doğrultuda Konsey'de daimi üye olarak bulunan bir devletin saldırı suçu işleyen liderinin yargılanmasının engellenmesi, Konsey'in erteleme yetkisini tekrar tekrar kullanması sayesinde mümkün olabilecektir.⁸⁴ Doktrinde Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'ne yaklaşık 123 ülkenin taraf olmasının,⁸⁵ uluslararası toplumu evrensel bir adalet anlayışına ulaştırmanın tek yolunun hukukun üstünlüğünü göstermesi açısından önemli olduğu ileri sürülmüştür.⁸⁶ Ayrıca doktrinde Şen, UCM öncesi dönemde kurulan geçici nitelikli mahkemeler bağlamında sürekli görev yapacak, kanunilik ilkesine ve tabii hakim güvencesine bağlı kalacak ve uluslararası toplumun tüm öznelere kapsayacak bir ceza mahkemesi kurulmasının yararlı olacağını belirtmiştir.⁸⁷

UCM ile ilgili bazı noktaların vurgulanması faydalı olacaktır. Bu noktada, bir devlet Roma Statüsü'ne taraf olmakla UCM'nin yargı yetkisini tanımış olmaktadır. Bir başka nokta ise tamamlayıcılık ilkesi kapsamında ulusal ceza yargısına temelde saygı duyulmakta, ancak ulusal ceza yargısının aciz kaldığı veya müdahale etmediği durumlarda UCM yetkili olacaktır. Ayrıca

⁸⁰ Orijinal ismi “*Regulations of the Office of the Prosecutor*” olan Statü metni için bkz. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Regulations-of-the-Office-of-the-Prosecutor.pdf> (Erişim Tarihi: 15.10.2023).

⁸¹ Orijinal ismi “*Code of Judicial Ethics*” olan Statü metni için bkz. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2022-10/A5-09.Code%20of%20Judicial%20Ethics-EN-v.3.pdf> (Erişim Tarihi: 15.10.2023).

⁸² Clapham, s. 47-49.

⁸³ Uysal, s. 156.

⁸⁴ Kul, Muhammet Celal. *Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Tecavüz (Saldırı) Suçu*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2016, s. 130.

⁸⁵ Statü'ye Taraf Devletler için bkz. <https://asp.icc-cpi.int/states-parties> (Erişim Tarihi: 02.06.2023).

⁸⁶ Aksar, s. 212.

⁸⁷ Şen, s. 29.

insanlığa karşı suçlara yeni tip suçlar eklenerek “klasik” katalog genişletilmiş ve böylece uluslararası cezai sorumluluğun temel koşullarıyla ilgili önemli bir ilerleme sağlanmıştır. Son olarak belirtilmesi gereken husus ise usul kuralları bakımından dünyadaki farklı hukuk düzenlerindeki prensipler arasında uyumlu bir bağ kurularak farklı hukuk sistemleri için bir pota olmuştur.⁸⁸

Ulusal yargı organları, adil yargılama açısından belirlilik ve hızlilik şeklinde avantajlara sahip olsa da uluslararası suçların ağır ve siyasi niteliklerinden dolayı yargılamada tarafsızlığın önemi artmaktadır. Devlet eliyle işlenen uluslararası suçlar bakımından ulusal yargı organlarının tarafsız adil bir yargılama yürütmesi her zaman beklenemeyeceği için adaletin ve adil yargılamanın sağlanması amacıyla uluslararası ceza yargısı çözüm sağlayabilecektir. Uluslararası ceza yargısının amacı, adil yargılamayı sağlayabilecek tamamlayıcı nitelikte, bağımsız ve tarafsız bir yargılama yapılması olmaktadır.⁸⁹ Özellikle hukukun üstünlüğü ve insan haklarının korunması açısından uluslararası ceza yargısının devletlerin egemenliği ile bir çatışma yaşayacağı ortadadır. Buna karşın modern dünyada uluslararası ilişkilerdeki gelişmeler ve insan haklarının evrensel boyut kazanmış olması, yargı yetkisi bağlamında tek devlet egemenliğinden söz etmek pek mümkün değildir. Modern uluslararası hukuk açısından insan haklarıyla ilgili olarak yargı süreçlerinde devletlerin egemenliğine uluslararası müdahale hususu açısından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin kurulmasıyla başlayan eğilim, Uluslararası Ceza Mahkemesi ile şekillenmeye devam etmektedir.⁹⁰ Nitekim uluslararası ceza yargısının evrensel yargı yetkisi doğrultusunda devletlerin mutlak egemenlik anlayışı terk edilmiş ve sınırlı egemenlik anlayışına geçiş yapılmıştır.⁹¹ Hukukun üstünlüğü ve evrensel insan haklarının korunması amacına yönelik olarak UCM’nin bağımsızlığının sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda devletlerin egemen eşitliği doğrultusunda UCM Statüsü ve uygulamasına ilişkin gözden geçirme konferanslarında gerekli değişikliklerin yapılması yararlı olacaktır.⁹²

UCM’nin tamamlayıcılık özelliği kapsamında yargı yetkisine sahip bir devlet tarafından soruşturulan, kovuşturulan veya yetkili devlet tarafından geçerli sebeplerden ötürü kovuşturulmasına gerek olmadığına kanaat getirilen ya da başka bir mahkeme tarafından sanığın yargılanması hallerinde yargı yetkisine sahip olmayacağını belirtmek gerekir. UCM, ulusal yargı yerinde adaletin uygun şekilde tecelli etmemesi halinde kendisine kalan adaleti yerine getirme görevini üstlenmiştir. Ulusal mahkemelerin yargı yetkisinin esas olmasının sebepleri, tanık, kanıt ve masraf faktörleri açısından ulusal makamların daha uygun olması, devletlere ulusal ceza sistemlerini geliştirme inisiyatifi tanınması ve bu usulün diğer devletleri Roma Statüsü’ne taraf olmaya teşvik etmesidir.⁹³ UCM hakkında bir diğer önemli nokta, UCM kapsamında görülen davalarda bireyler tarafından gerçekleştirilen eylemlere yönelik olarak toplu sorumluluk öne

⁸⁸ Eser, s. 31-32.

⁸⁹ Koç Başar, Cansu. *Roma Statüsü Bağlamında İnsanlığa Karşı Suçlarda Devlet Politikası* On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2019, s. 228-229.

⁹⁰ Erdal, Selcen. *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s. 156.

⁹¹ Şahin Akdemir, Merve. “Egemenlik ve Evrensel Yargı Yetkisi İlişkisinin Uluslararası Ceza Hukuku Boyutu” *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 2, 2022, s. 273.

⁹² Sarıgüzel, Hacı. “Uluslararası Ceza Mahkemesi”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, C. 3, S. 1, 2014, s. 269-270.

⁹³ Sands, s. 67-68.

sürülebilecektir. UCM'nin doğruculuğu, nefret dolu liderlerin suçluluğunu bireyselleştirmiş ve insanları karşı etnik grupların işlenen suçlardan eşit derecede sorumlu olduğu şeklindeki ön yargıdan kurtararak uzlaşmayı sağlamıştır.⁹⁴ Asıl suçlunun savaş suçlarını işleyen sanıklar olduğunun ve bu suçluların ait olduğu herhangi bir etnik, dini, siyasi veya başka bir tür grubun tamamının olmadığına anlaşılması bakımından UCM önemlidir.

Uluslararası ceza yargısı bağlamında amirin emrinin bir hukuka uygunluk veya mazeret nedeni olarak düzenlenmesi hususu doktrinde tartışmalıdır. Doktrinde Güneysu, amirin emrinin UCM Statüsü kapsamında tanınmış olmasının “*olumlu ve doğru bir adım*” olarak nitelendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Nitekim yazar, amirin emrinin istisnai olsa da gerekli şartların yerine getirilmiş olması çerçevesinde bir hukuka uygunluk veya mazeret nedeni olabileceğini belirtmiştir. Yazar, Nürnberg yargılamalarının spesifik bir dönem ve davada yargılanan kişilerin konumlarına bağlı olarak şekillendirilmiş istisnai bir örnek olduğunu ve sonuç olarak UCM Statüsü'nde amirin emrinin düzenlenmesi ile bir hatadan dönüldüğünü vurgulamıştır.⁹⁵ Buna karşın Statü'nün 28. maddesi kapsamında askeri komutanların ve üst rütbeli askerlerin cezai sorumluluğunun son derece genişletilmiş olmasının “*kanunsuz suç ve ceza olmaz*” prensibini ihlal ettiği ifade edilmiştir. Söz konusu hüküm uyarınca askeri komutanlar ve üst rütbeli askerler bakımından kusursuz sorumluluk esasının kabulüne dahi imkan sağlandığı belirtilmiş, ceza sorumluluğunun son derece muğlak ve geniş hale getirilmesi eleştirilmiştir.⁹⁶

Bilindiği üzere saldırı suçu, UCM Statüsü'nde düzenlenmemiş, daha sonra 2010 yılında yapılan UCM Birinci Gözden Geçirme Konferansı'nda yapılan çalışmalar ile suça ilişkin düzenlemeler kabul edilmiş ve Statü'ye eklenmiştir. Doktrinde saldırı suçuna ilişkin düzenlemede yer alan “*karakteri, ağırlığı, boyutu ve açıkça*” şeklindeki ölçütlerin belirli ve kesin bir tanımı bulunmamasından dolayı belirlilik ilkesinin ihlal edildiği ileri sürülmüştür. Nitekim suç ve cezalara ilişkin hukuki düzenlemelerin caydırıcılık sağlayabilmesi için açık, belirli ve karmaşık olmayan ifadelerden oluşması gerektiği vurgulanmalıdır.⁹⁷ Bu doğrultuda insancıl müdahale gibi meşruiyeti ve içeriği tartışmalı olan silahlı müdahale fiillerinin saldırı suçunun uygulanması bağlamında sorun yaratabilecektir.⁹⁸ Doktrinde ayrıca soykırım suçuna ilişkin düzenlemede yer alan hem soykırım kastının tespiti hem de “*kısmen yok edilme*” ifadelerinin belirsiz olması yönüyle net bir kriter geliştirilmesinin zor olduğu ifade edilmiştir.⁹⁹ 31 Mayıs 2010 tarihinde yaşanan “*Mavi Marmara Olayı*” ile ilgili olarak UCM'ye yapılan başvuru sonrasında Savcılık, inceleme neticesinde ortaya çıkan veya çıkabilecek olan delillerin söz konusu suçların başkaca işlem yapılmasını gerekli kılacak yeterli ağırlıkta olmadığı sonucuna ulaşmış ve soruşturma açılmaması

⁹⁴ Booth, s. 145.

⁹⁵ Güneysu, Gökhan. *Uluslararası Hukukta Amirin Emri*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2015, s. 167-169.

⁹⁶ Statü'nün 28. maddesi uyarınca üst-ast ilişkileri çerçevesinde bir üstün emir ve kontrolü altında bulunan astı üzerinde amirlik ve denetim görevini yerine getiremediği, bu kapsamda suçların işlendiğini bildiği veya bilerek göremezden geldiği veya faaliyetin sorumluluğu ve denetimi kendisine ait olduğu halde bu görevini ihmal ederek suçun işlenmesinin önüne geçemediği hallerde veya suçun işlenmesini önlemek veya durdurmak için gerekli önlemleri almadığı ya da konuyu yetkili makamlara iletmediği takdirde ceza sorumluluğu doğacaktır. Şen, s. 118-119.

⁹⁷ Değirmenci, Olgun / Mavuş, Ali, *Uluslararası Ceza Hukukunda Saldırı Suçu*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2016, s. 201.

⁹⁸ Kul, s. 130.

⁹⁹ Kaplan, Fatih Halil. “Ruanda ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Kararlarında Soykırım Suçu”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S.3, 2013, s. 126.

yönünde karar vermiştir. Doktrinde Topal, Savcılığın soruşturmanın açılmamasına karar verme yetkisi açısından söz konusu olan “ağırlık” kıstasının Mavi Marmara olayına ilişkin verilen kararda olduğu üzere yanlış yorumlanmasının çifte standart uygulamasına yol açtığını ve bu bağlamda adalet duygusunun tatmin edilmediği kitleleri hukuk dışı yollara başvurmaya yönlendireceğini ileri sürmüştür.¹⁰⁰

UCM Statüsü'nün 21. maddesinde soruşturma ve kovuşturmada uygulanacak hukuk kuralları düzenlenmiştir. Söz konusu hüküm uyarınca Statü düzenlemeleri dışında yer alan bazı hukuk kurallarının da soruşturma ve kovuşturmada doğrudan doğruya uygulanabilecek olması, muğlaklığı gündeme getirmesi açısından ilkesine aykırı olacağı ileri sürülerek eleştirilmiştir.¹⁰¹ Statü'de yer alan ayrıntılı usul ve delil kuralına ek olarak ayrıca usul ve delil kuralları belgesi şeklinde uzun bir metnin kabul edilmiş olmasının devletlerin UCM'ye faaliyet ve eylem özgürlüğü tanımak istemediklerini gösterdiği belirtilmiştir. Statü, bu açıdan ele alındığında ceza hukuku gibi egemenliğin göstergesi olan bir alanda devletlerin uzlaşmasının oldukça zor olduğu anlaşılmaktadır. Değinilen tartışmalı noktalara karşın daimi bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasının evrensel barış ve hukuk adına son derece olumlu bir gelişme olduğu ileri sürülmüştür.¹⁰²

UCM'ye karşı tutumu açısından Türkiye'nin terör suçunun da Statüye dahil edilmesini talep ettiğine dikkat çekmek gerekir. Ayrıca görüşmeler sırasında Türkiye, Statü'ya taraf olmayan devletlerin de mahkemenin yargısını red edebilmek için taraf devletlerle aynı imkanlara sahip kılınması için çaba harcamıştır.¹⁰³ Zira kendi ulusal çıkarları açısından bazı tereddütlere sahip olan

¹⁰⁰ “Mavi Marmara Olayı” kapsamında Özgür Gazze Hareketi isimli sivil toplum kuruluşu öncülüğünde hem İsrail tarafından uygulanan abluka altındaki Filistinlilere yardım ulaştırmak hem de ablukaya dikkat çekmek üzere farklı ülkelerden uluslararası sivil toplum kuruluşlarınınca teşkil edilen ve içinde gönüllülerin de yer aldığı Gazze Yardım Filosu harekete geçmiştir. Gazze Yardım Filosu'ndaki Mavi Marmara, Sfendoni, Challenger I, Eleftheri Mesogeios, Gazze 1 ve Defne Y isimli gemiler, 31 Mayıs 2010 tarihinde İsrail'in fiili müdahalesiyle karşılaşmıştır. İsrail, müdahale kapsamında Filo'nun sevk ve idaresinin gerçekleştirildiği ve açık denizde tüm gemilere tanınmış olan seyrüsefer serbestisini kullanmakta olan Mavi Marmara'ya en yakın sahil noktasına 72 mil, abluka sahasına 64 mil uzakta saldırmıştır. Altı yüze yakın kişinin bulunduğu Mavi Marmara'ya yönelik saldırı neticesinde dokuz saldırı anında, biri sonradan olmak üzere toplam on yardım gönüllüsü hayatını kaybetmiş, birçoğu da yaralanmıştır. Yedi İsrail askerinin de yaralandığı belirtilen saldırı sonrasında Filo'da bulunan tüm yardım gönüllüleri ve gemi mürettebatı gözaltına alınarak İsrail'in Aşdod Limanı'na götürülmüş, gemilere, yardım malzemelerine ve katılımcıların şahsî eşyalarına el koyulmuştur. Mavi Marmara'nın bayrak devleti olan Komorlar Birliği de on kişinin ölümüne yol açan bu saldırıyı, 14 Mayıs 2013 tarihinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne taşımıştır. Savcılık, İsrail Silahlı Kuvvetlerinin Gazze Yardım Filosu'na dâhil Mavi Marmara isimli gemide UCM'nin yetki alanına girebilecek savaş suçları işlendiğini gösterir makul bir temel bulunduğu, ancak inceleme söz konusu suçların UCM'de başkaca işlem yapılmasını gerekli kılacak yeterli ağırlıkta olmadığı sonucuna ulaşmış ve soruşturma açılmaması yönünde karar vermiştir. Somut olay hakkındaki bilgiler, UCM Savcılığına yapılan başvuru, savcılık kararı ve olayın değerlendirmesi hakkında bkz. Topal, Ahmet Hamdi. “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Mavi Marmara Kararı ve Kararın Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 2, 2015, s. 482-506.

¹⁰¹ Statü'nün 21. maddesi uyarınca uygulanacak hukuk; statü, usul ve delil kuralları, geçerli antlaşmalar, uluslararası silahlı çatışma prensipleri dahil uluslararası hukukun ilke ve kuralları, mevcut hukuk sistemlerinin ulusal yasalarından kaynak alınan temel hukuk prensipleri, geçmiş kararlarda yorumlanmış hukuk ilke ve kurallarından oluşmaktadır. Şen, s. 109.

¹⁰² Karakehya, Hakan. “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulanabilir Hukuk” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 57, S. 2, 2008, s. 152, 159.

¹⁰³ Önok, s. 101

Türkiye, için Statü'nün kabulü için yapılan oylamada çekimser oy kullanmıştır.¹⁰⁴ Türkiye'nin bu tereddütleri, UCM'nin zaman bakımından uygulamasına yöneliktir. Zira Türkiye'nin güneydoğusunda 1990'lı yıllarda yaşanan olaylardan ötürü Türk yetkililerinin sanık olarak yargılanmasının söz konusu olup olmayacağına yönelik bir tereddüt mevcuttur.¹⁰⁵

Uluslararası ceza yargısının etkin, meşru ve güvenilir olması, yetkin yargıçlardan oluşmasına bağlıdır. Bu bağlamda UCM'de temel hukuki sistemlerin temsil edilmesi, uygun bir coğrafi temsil sağlanması ve yargıçlar arasında cinsiyet dağılımının etkin şekilde yapılması gerekmektedir. Kadınların Mahkemedeki temsilinin düşük olması, kurumun meşruiyetine ve otoritesine karşı bir tehdittir.¹⁰⁶ UCM'nin amaçlarına ulaşması için üç temel sorunun çözülmesi zorunlu olduğu ileri sürülmüştür. Bu sorunlar; hangi suçların Mahkeme yargısına dahil olacağı ve bu suçların tanımları, uluslararası ceza yargısı ile ulusal ceza yargısı arasındaki ilişki ve Mahkeme'nin BM karşısında ne kadar bağımsız olacağıdır.¹⁰⁷ Doktrinde Aksar, UCM'nin organik anlamda bağımsız bir savcı, bağımsız bir yargılama makamı ve hakimlerden oluşan, insan hakları hukuku standartlarının öngördüğü koşullara uygun cezai yargılama yetkisine sahip bir kurum olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸ Buna karşın doktrinde Statü'nün 16. maddesinde yer alan BM Güvenlik Konseyi'nin soruşturma ve davayı erteleme yetkisi açısından yargı sürecine müdahale edilmesinin mahkemenin bağımsızlığını ve ayrıca eşitlik ilkesini de ihlal edebileceği ileri sürülmüştür.¹⁰⁹ Nitekim UCM'nin kurulduğu günden itibaren gerçekleştirdiği uygulamalara bakıldığında güçlü Batılı devletlerin politikalarıyla ilişkili ve bu devletlerin vatandaşlarından ziyade genellikle Afrika ülkelerinde meydana gelen eylemlerin faili olan kişilerin yargılanması, Nürnberg yargılamalarına yöneltilen “*galiplerin adaleti*” eleştirisini hatırlatmaktadır. Söz konusu eleştiriler, UCM'nin meşruiyetinin sorgulanmasına yol açsa da uluslararası barış ve adaletin hukukun üstünlüğü ilkesi ışığında gerçekleştirilmesinde oldukça önem taşıdığını kabul etmek gerekir.¹¹⁰

İnsan haklarının korunması ve adaletin sağlanması için hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde sürekli görev yapacak bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulması ve uluslararası suçların düzenlenmesi oldukça önem taşımaktadır.¹¹¹ Doktrinde Cassese, UCM'nin hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde insan haklarının korunması ve adaletin sağlanması amacıyla yeterli mali olanakların sağlanması, Statü ile usul ve delil kuralları başta olmak üzere ilgili hukuk kurallarının mahkeme ve devletlerin işbirliği neticesinde açık ve net şekilde düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹¹²

¹⁰⁴ Önok, s. 102, dn. 66.

¹⁰⁵ Önok, s. 238-239.

¹⁰⁶ Booth, s. 131-132.

¹⁰⁷ Eser, s. 10-11.

¹⁰⁸ Aksar, s. 137.

¹⁰⁹ Şen, s. 123.

¹¹⁰ Poyraz, Yasin / Önen, Vehip Ömer. “Uluslararası Ceza Yargısının Gelişiminde Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, S. 1, 2019, s. 216.

¹¹¹ Tezcan, Durmuş. “Uluslararası Suçları Kovuşturmada Katedilen Yol: Uluslararası Nüremberg Askeri Mahkemesinden Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesine”, in: *Kenan Tunçomağ'a Armağan*, Beta Yayınları, İstanbul, 1997, s. 490.

¹¹² Cassese, Antonio. “The Statute of the International Criminal Court: Some Preliminary Reflections”, *European Journal Of International Law*, Vol. 10, Issue. 1, 1999, s. 171.

SONUÇ

Uluslararası ceza yargısının tarihsel gelişimi bağlamında kurulan mahkemelerin ve yapılan yargılamaların eleştirileri, sorunları ve bunlara yönelik yorumlar, uluslararası ceza adaletinin sağlanması açısından çok önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla Nürnberg yargılamaları ile başlayan sürecin devamında Eski Yugoslavya Mahkemesi ile Ruanda Mahkemesi'nin özelliklerinin ve içtihatlarının da değerlendirilmesi ve bu mahkemelere yönelik doktrin görüşlerinin de ortaya konulması, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin gelişimi bakımından önemli bir ihtiyaçtır. İlk olarak Nürnberg yargılamalarına yönelik, “*galiplerin adaleti*” ve “*kanunsuz suç ve ceza olmaz*” eleştirilerinin göz önünde bulundurulması UCM'nin şekillendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla uluslararası suç olarak UCM yargısına tabi tutulacak suçların tanımlarının, unsurlarının ve içeriklerinin düzgün bir şekilde düzenlenerek “*kanunsuz suç ve ceza olmaz*” ilkesine uygun şekilde yargılama yapılması sağlanmalıdır. Uluslararası suçların düzenlenmesinde uluslararası topluma zarar verecek olan her muhtemel suçun yer alması sağlanmalı ve böylece hiçbir uluslararası suçun cezasız kalmaması sağlanmalıdır. UCM'yi kuran Roma Statüsü'ne mümkün olduğunca çok devletin taraf olması sağlanarak, uluslararası ceza yargısının meşruiyetinin artırılması önem taşımaktadır.

Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi ile Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi kararları, hiç şüphesiz ki uluslararası ceza hukukuna çok önemli katkılar sunmuştur. Silahlı çatışma zamanlarında, ölüm ve yağma olaylarının daha ön planda olması, dolayısıyla da böyle zamanlarda işlenen cinsel suçların arka planda kalması bir risk olmaktadır. EYUCM ile Ruanda Mahkemesi çeşitli içtihatlarıyla, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar kapsamında işlenen cinsel suçların da cezasız kalmayacağını göstermeleri yönüyle büyük bir başarı göstermişlerdir. Mahkemelerde yargılanan sanıkların üst düzey yöneticiler olması da ayrı bir başarı olarak görülmektedir. Ayrıca Ruanda Mahkemesi tecrübesi, kadın hakimlerin uluslararası ceza yargısında adil temsile uygun şekilde görev almasının sağlanmasının ne kadar önemli ve yararlı olduğunu göstermiştir. Özellikle cinsel suçların yargılanmasında kadın hakimlerin daha duyarlı ve dikkatli davrandıkları fikri, bu önemi ifade etmektedir. Bu doğrultuda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde de kadın hakimlerin adil temsil edilmesi anlamlı olacaktır. Ayrıca Ruanda Mahkemeleri ile uluslararası suçlara aktif olarak katılmanın yanında, bu suçlara medya aracılığıyla teşvik ve tahrik etmenin de suç olduğu değerlendirilmesi yapılarak uluslararası ceza adaletine yeni bir boyut kazandırılmıştır.

Nürnberg yargılamaları ile Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin değinilen kararları ışığında, uluslararası ceza hukukunun kapsamının bireysel sorumluluk anlamında devlet yetkililerini, siyasi partileri ve askeri liderleri aştığı söylenebilir. Nitekim uluslararası ceza sorumluluğunun bireysel olarak sanayicilere, amiri olduğu işçiler üzerinde fiili hakimiyeti olan iş adamlarına ve şirketlere kadar genişlediğini görmek mümkündür.¹¹³ Nürnberg yargılamalarında uluslararası yargı öncelikli olup ulusal mahkemelerin yargı yetkisinin sınırları çizilmiştir. Ruanda ve Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemelerinde ise uluslararası ve ulusal yargı yetkiler eş zamanlı olarak kullanılabilmekteydi. Uluslararası Ceza Mahkemesi ise ulusal ceza yargısının

¹¹³ Clapham, s. 26.

yetkisini adaleti sağlama amacına uygun şekilde kullanması durumunda, bu ulusal yargı yetkisini gölgede bırakmayacaktır.¹¹⁴ UCM, ulusal ceza yargılamasının adaleti sağlama amacına uygun şekilde tecelli edip etmediğini takdir yetkisine sahiptir.¹¹⁵ UCM hakkında belirtilmesi gereken önemli noktalardan biri de UCM, Nürnberg yargılamaları ile açığa çıkan ve o zamandan beri süreklilik arz eden bir sürecin parçasıdır.¹¹⁶

Uluslararası ceza yargısının hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde görev yaparak adaletin sağlanması amacı açısından “*kanunsuz suç ve ceza olmaz*” ilkesi, tarafsız ve bağımsız yargılama, adil yargılanma hakkı ve ceza sorumluluğuna ilişkin güvencelere uygun şekilde hareket edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda UCM kapsamında görev yapacak olan hakimlerin tarafsızlığının ve bağımsızlığının güvence altına alınması gereklidir. “*Kanunsuz suç ve ceza olmaz*” ilkesi açısından uluslararası ceza yargısı kapsamına giren suçların tanımları, unsurları ve öngörülen cezaların açık, anlaşılır ve net şekilde düzenlenmiş olması şarttır. Yargılamaya esas alınacak hukuk kuralları bağlamında muğlak kurallara başvurulmasının engellenmesi açısından Statü’de yer alan mevcut düzenlemelerin gözden geçirilip hukuki belirlilik ilkesine uygun şekilde öngörülmesi önem taşımaktadır. Adil yargılanma hakkına dahil olan tüm güvencelerin sanıklara tanınmış olması ve gerçekleştirilen soruşturma ve kovuşturma işlemlerinde ceza sorumluluğuna ilişkin güvencelere uygun hareket edilmesi de hukukun üstünlüğü ilkesinin önemli unsurları olarak kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA

Aksar, Yusuf. *Evensel Yargı Kuruluşları*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007.

Alibaba, Arzu. “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2000, s. 181-207.

Alpkaya, Gökçen. *Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

Azarkan, Ezeli. *Nuremberg’ten La Haye’ye: Uluslararası Ceza Mahkemeleri*, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.

Azarkan, Ezeli. “Uluslararası Ceza Mahkemelerinde Savaş Suçları”, *Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*, S. 1, 2004, s. 53-76. Azarkan (n 9)

Başak, Cengiz. *Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003.

Booth, Cheerie. “Uluslararası Ceza Divanı’ndan Beklenenler ve Muhtemel Sorunlar: Yugoslavya ve Ruanda’dan Çıkarılan Dersler”, in: *Nürnberg’ten Lahey’e Uluslararası Ceza*

¹¹⁴ Eser, s. 20-21.

¹¹⁵ Sands, s. 71.

¹¹⁶ Booth, s. 150.

Adaletin Geleceği (Ed. Philippe Sands, Çev. Hazal Ungan Çalışkan), Alfa İnceleme, İstanbul, 2016, s. 127-150.

Cassese, Antonio. “The Statute of the International Criminal Court: Some Preliminary Reflections”, *European Journal Of International Law*, Vol. 10, Issue. 1, 1999, s. 144–171.

Clapham, Andrew. “Karmaşıklık, Suç Ortaklığı ve Tamamlayıcılık: Nürnberg Duruşmalarından Yeni Uluslararası Ceza Divanı’nın Şafağına Doğru”, in: *Nürnberg’ten Lahey’e Uluslararası Ceza Adaletinin Geleceği* (Ed. Philippe Sands, Çev. Hazal Ungan Çalışkan), Alfa İnceleme, İstanbul, 2016, s. 35-62.

Çebi, Sezgin Seymen. *Anayasalcılık ve “Politik Olan”*, Adalet Yayınları, Ankara 2021.

Değirmenci, Olgun / Mavuş, Ali, *Uluslararası Ceza Hukukunda Saldırı Suçu*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2016.

Doğru, Osman / Nalbant, Atilla. *İnsan Hakları Sözleşmesi – Açıklama ve Önemli Kararlar*, I. Cilt, 2. Baskı, Legal Yayınları, İstanbul, 2013.

Elban, Hasan Kemal. “Ruanda’dan İnsanlığa Kalan Miras ya da Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Zevahiri Kurtarabilecek mi?”, *Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*, S. 1, 2004, s. 107-117.

Erdal, Selcen. *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010.

Eren, Abdurrahman. *Anayasa Hukuku Dersleri*, 4. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2022.

Eser, Albin. “Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Kurulması: Roma Statüsünün Ortaya Çıkışı ve Temel Özellikleri”, in: *Uluslararası Ceza Divanı*, (Yayına Hazırlayan: Feridun Yenisey), Arıkan Yayınları, İstanbul, 2007, s. 3-35.

Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2019.

Güneysu, Gökhan. *Uluslararası Hukukta Amirin Emri*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2015.

İnceoğlu, Sibel. *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, 4. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2013.

İnceoğlu, Sibel. “Adil Yargılanma Hakkı”, in: *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2013, s. 209-286.

Kaplan, Fatih Halil. “Ruanda ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Kararlarında Soykırım Suçu”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S.3, 2013, s. 106-129.

Karakehya, Hakan. “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulanabilir Hukuk” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 57, S. 2, 2008, s. 133-164.

Koç Başar, Cansu. *Roma Statüsü Bağlamında İnsanlığa Karşı Suçlarda Devlet Politikası* On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2019.

Kul, Muhammet Celal. *Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Tecavüz (Saldırı Suçu)*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2016.

Overy, Richard “Nürnberg Duruşmaları: Uluslararası Hukukun İnşası”, in: *Nürnberg'ten Lahey'e Uluslararası Ceza Adaletinin Geleceği* (Ed. Philippe Sands, çev. Hazal Ungan Çalışkan), Alfa İnceleme, İstanbul, 2016, s. 13-33.

Önok, R. Murat. *Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003.

Özel, Kadir Can. “Daimi Bir Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşuna Giden Yol”, in: *Türkan Rado'nun Anısına Armağan* (Ed. Abuzer Kendigelen), On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2020, s. 1027-1046.

Özenç, Berke. *Hukuk Devleti*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Poroy, Nazım. *Nüremberg Davası*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1948.

Poyraz, Yasin / Önen, Vehip Ömer. “Uluslararası Ceza Yargısının Gelişiminde Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, S. 1, 2019, s. 187-222.

Sağlam, Abdi. “Uluslararası Yargılama Faaliyetleri Bağlamında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin Değerlendirilmesi”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, C. 20, S. 6, 2015, s. 567-594.

Sands, Philippe. “Pinochet'den Sonra: Ulusal Mahkemelerin Rolü”, in: *Nürnberg'ten Lahey'e Uluslararası Ceza Adaletinin Geleceği* (Ed. Philippe Sands, Çev. Hazal Ungan Çalışkan), Alfa İnceleme, İstanbul, 2016, s. 63-91.

Sarıgüzel, Hacı. “Uluslararası Ceza Mahkemesi”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, C. 3, S. 1, 2014, s. 230-273.

Schabas, William A. *Uluslararası Ceza Mahkemesine Giriş*, (Çeviren: Gülay Arslan), 2. Baskı, Legal Yayınları, İstanbul, 2007.

Şahin Akdemir, Merve. “Egemenlik ve Evrensel Yargı Yetkisi İlişkisinin Uluslararası Ceza Hukuku Boyutu” *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 2, 2022, s. 261-275.

Şen, Ersan. *Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2009.

Tezcan, Durmuş. “Uluslararası Suçları Kovuşturmada Katedilen Yol: Uluslararası Nüremberg Askeri Mahkemesinden Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesine”, in: *Kenan Tunçomağ'a Armağan*, Beta Yayınları, İstanbul, 1997, s. 481-490.

Tezcan, Durmuş / Erdem, Mustafa Ruhan / Önok, R. Murat. *Uluslararası Ceza Hukuku*, 3. Baskı, Seçkin Yayınları, İstanbul-İzmir, 2015.

Topal, Ahmet Hamdi. “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Mavi Marmara Kararı ve Kararın Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 2, 2015, s. 481-508.

Uysal, Gizem. *Nürnberg Mahkemesi’nden Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne Savaş Suçları*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020.